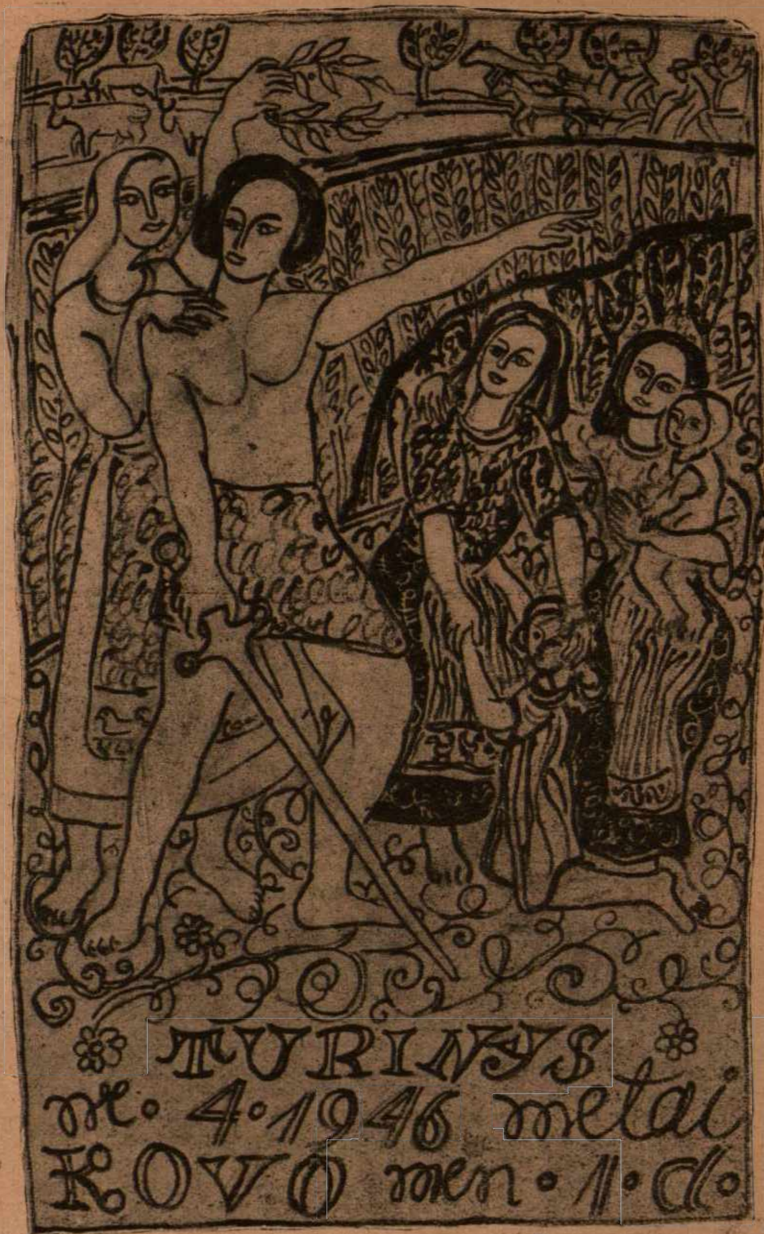
AIDAI

LIETUVIŲ • KULTŪRINIS • ŽURNALAS
LITHUANIAN • CULTURAL • MAGAZINE

L. Vilimas *Vilniaus panorama*

MIUNCHENAS, 1946 M. KOVO MĖN. 1 D. NR. 4 (16) 3. METAI

DAILININKAI — L. VILIMAS, A. VUBER, A. VALEŠKA, V. PETRAVIČIUS IR E. KRASAUSKAS.

AIDAI

MIUNCHENAS, 1946 M. KOVO MĖN. 1 D. NR. 4 (16) 3. METAI

Stasys Yla

MŪSŲ DRAUGĖ — KANČIA

Meilė ir kančia, kaip dvi draugės, stovi šalia rašytojo ir kursto jį.

— Rašyk iš meilės ilgesio, iš nerimo, kurį įžiebiau širdy, kurk naują gyvenimą, iš žavesio — naujus pasaulius atausk. Ar gi aš nesu tavo saulė, kurioje nardo pasakų drugeliai ir baltos rankos prisiliečia dar baltesnio žiedo, kad ji tau nuskintų. Aš nepakeičiama tavo įkvėpėja — rašyk!

— Rašyk iš sielvarto, -kalba kančia, — iš suspaudimo kurk, iš klaikios nykumos, iš veriančių raudų, iš skundų šauksmo. Aš tavo nemigo naktys, tavo veido raukšlės, tavo širdies gėla. Jei tu neprabilsi, šauks akmenys, kalbės kapinynai, sukils visos neteisybių aukos.

Ne viena, tai antra neleidžia nurimti rašančiai plunksnai. Nepakeičiamos jos, kaip žydinčios vasaros dienos ir audringos rudenio naktys. Neatskiriamos net: mylėdamas žmogus kenčia ir kentėdamas — myli. Meilė be kančios būtų tik žaismas, trumpas ir netvarus, kaip vasaros vėjo dvelktelėjimas. Kas myli ir ne kenčia, tas dar nepažįsta meilės gelmių. Tam dar nepasakyta — Tu tikrai mylėjai.

Kančia nūnai atausti mūsų raštai, nes mes mylėjom ir mylim tą, kuri nuo mūsų nutolo. Išsapnavom ją kančioje gražesnę už gražiausias šalis pasaulyje. Nebaigiama kančia ir nežinia, kada ji baigsis — be jos, mūsų vienintėlės ir nepakeičiamos. Ir ji ne viena — ta didžioji visų tremties kančių.

Ką pasakyti apie ją, kaip kančią suprast, kokią prasmę duoti jai?

Kalbėti apie kančią, tai kalbėti apie vaivorykštę, kuri vienu vardu vadinas, bet tiek spalvų turi, tiek atspalvių, tiek neaptariamų perėjimų, kad jautriausia žmogaus akis nepajėgs jų atskirti.

Užsitrenkė durys į prarastą rojų — kenti ir kremties. O gal tai ne kančia, tik ilgesys savų namų — sunkus, slegiantis, alpinąs. Alksti, perkaręs vaikštai — lyg kirminas griaužia tave kaž koks jausmas. Matai žmogų, užlaužusį rankas, ašarom pasruvusį — kieta dvasioj, žodžio jam nerandi. Muša tave, spardo, keiksmais kaip šunį palydi — skaudu ir sunku, juoba, kad nei žodžiu negali apginti savęs. Niaukiasi padangė, ties tavimi audra įšėlsta, perkūnai trankosi — negalvoji tada apie save. Tik kas bus su jais: tuo, kurį ant rankos laikai, ta, kuri šalia tavęs virpa, tais, kurie į atvirą jūrą išplaukę. Kas bus su jais — kankinies ir nerimsti.

Viena kančia, bet kiek jos atomainų, pavidalų? Fizinė ir dvasinė ... Kančia, kurią ilgesiu vadinam, kuri netikrumu ir baime vaidenasi. Kančia, kaip skausmas ir gėla, kaip nerimas ir sielvartas, kaip pažeminimas ir iškoneveikimas. Kančia — vargas ir skurdas, alkis ir troškulys, žaizdos ir diegliai, šaltis ir tvankuma.

Kančios skalė yra taip plati, kad joks žmogus per savo amžių jos nebus praėjęs, jos visumos apėmęs, bent iki jos gelmių nusileidęs. Tuo būdu pasakyti, kas ji, iš savo asmeninių patirčių aptarti ją, vargiai kas galės. Tik kai ką, tik labai nedaug tepasakys žmogus apie savo draugę — kančią.

Ji nemiela jam, baugi, nelaukiama. Žmogus ginkluojasi prieš ją kai ji iš lėto ir iš tolo artėja. Vaizduotė sukuria jos tikrovę daug baisesnę, negu iš tikro yra. Tik kai ji ateina nelaukta, kai staiga užklumpa, tada ji ne tokia baisi. Kaip trumpas stiprus lietus nepermerkia žemės, taip ji, rodos, neperveria širdies.

Pakeldamas akis aukštyn drebėjau,
Kad nepalaužtų valios man kančia —
Įsmigo štai pirmoji vilyčia,
Ir nerimas, o Viešpatie, praėjo ...
(iš J. Aisčio Šv. Sabastijonas)

Nustembi iš pradžių. Keistas apstulbimas apvaldo. Apsvaigsti ir užkaisti. Bet tuoj pasidaro kaž kaip gera, net saldu. Tegu, gali plakti! — tari sau.

Kaip miela — lyg lašai lašėja ...
Lyg šąla sąnariai ... Kaip gera čia
Man laukt, matyt su šypsena skaisčia
Ateinantį iš tolo Atpirkėją
(Aistis, t. p.)

Ne visi kančios slenkstį praeina tvirtu ir tiesiu žingsniu. Ne visi eina į kartuves, kaip tie, kuriuos matėm — ramūs ir drąsūs, tarsi į priėmimo estradą koptų.

Tėvai išsiuntė vaiką į bažnyčią. Tai buvo vienam Lenkijos kaime šią vasarą. Mergaitė apdalino bučiniu motiną, susigrįždama ir tėvą, ko niekad ji nedarė. Pora karių atėjo iš kažkur. Vienas prisijungė prie besimeldžiančių, o antras paliko kieme ir vartė rankoje sproginį. Žmonės po pamaldų pasižėrė iš bažnyčios, o vaikai — pirm jų. Tuo metu — sprogimas ir vienuolika žmonių paliečia skeveldros.

Mergaitė ant tėvo rankų. Gyva ar jau ne! — jis pats dar nežino. Ne! — pasako jam kiti. Suklumpa prieš ją ant kelių, purto ją. Ir vėl meta, bėga į kiemą, puola karius, kurie patys aikčioja žaizdose — pribaigti pasiryžęs juos. Žmonių rankos turi valdyti jį ir saugot jo pašėlime.

Tuo tarpu motina rami ir tyli, tarsi nieko nebūtų atsitikę. Puošia gėlėmis dukrą, glosto, kaip visuomet gulinčią ar pakirdusią glostydavo. „Kas bus, jei abu neteksime galvos", — kalba ji.

Praėjo keletas dienų. Kapas jau buvo sužertas. Viskas, rodos, nutolo. Net tėvas pats nurimo. Tada pradėjo verkt be saiko ji.

Prisimena prancūzų rašytojo Bertrand, akademijos nario, vaizduojamas Augustinas prie Monikos karsto. Jis, rodos, pilnas giedraus džiaugsmo, kaip dera krikščioniui, kurs tiki į šviesią amžinatvę, kurios dalyvė nūn tampa jo motina. Jis neaikčios, kaip tie, kuriem mirtis — galutinis sunaikinimas. Bet pareina namo — nėra jos, o akys ieško jos pėdsakų. Čia jos rymota, čia melstasi, čia dirbta.

Daikto pasigendi, rankraščio, geresnės ir įkvėptos vietelės, kuri tau nusimetė ar liko ten. O čia žmogus, kurį mylėta ir kuris tave mylėjo. Tai kas, kad jis ten ir tu jį kada rasi. Jo trūkumas čia, dabar — tokio, koks jis buvo — slegia ir diegia ... Augustinas nesiduoda apvaldomas, laikosi. Bet žmogus apgali jį — sukniumba ir verkia, kaip vaikas.

Kančia, kaip opiumas - vienus veikia greičiau kitus ne taip. Visišku stojiškumu pernešti ją neįmanoma. Galima ją apvaldyti, bet tik lig laiko. Išsiveržimas, kokia forma jis bebūtų — ašarom, kalbom, raudom, išsirašymu — turi būt.

Kančia — didelė ir gili išveda žmogų iš jo paties. Kaip aukštas karštis ligoje perdegina organizmą, ir jis eina persikeitęs, atsinaujinęs. Kančia, lyg kokia uždanga atriboja vieną veiksmų skalę nuo kitos. Upelis teka lygiai ir vienodai iki slenksčio, bet kai prieina kritimo, užtvankos — jis keičia krantus, ir vagos formą, ir judrumą — jis nebėra tas, kas buvo.

Kančia skaidrina žmogų, šlifuoja. Bet ne visus. Ne kiekvienas medis tinka politūrai ir ne kiekvienas granitas kūriniui. Kančios kaltas vienus išgrąžina kaip Michel Angelo Mozę, kuriam belieka tik byloti, kitus sukapoja suaižo — net pasakyt sunku, kad tai žmogaus

kančia buvo Golgotos kančia — herojiška, tvari, be baimės ir dėmės.

Ir nūnai, kas drįs jai mesti šešėlį? Kitų sąskaiton ji nekūrė savo gerovės. Neskandino kraujuje kitų, kad save gelbėtų. Silpnybės! — jų turi jinai, kaip kiekvienas žemiškas kūrinys. Bet kokios jos mažos, palyginus su kitų silpnybėm.

Kančia nesunaikins jos, veikiau — atnaujins, gyvybės naujos duos. Istorija žino tą stebuklą — prisikėlimo iš mirties. Ji mena pergalę visiems teisingą kovą vedantiems, nes kryžius gyvatą žadėjo.

Nesiskubinkime tat nuleisti rankų ir kančioje palūžti! Tvirtumas — garbingas ir tiesus, patvara — be lūkuriavimo, bet darbu ir auka pašventinta —, viltis ir pasitikėjimas amžinuoju teisingumu, kurs mūsų kovą seka ir mūsų aukas skaičiuoja!

Rašytojas! Kokia jo vieta kančių kely? Fiksuot kitų vaitojimus ir savo širdies gėlą apdainuot? Gyvent momento nuotaikom ir jas žymėt? Būt žmogumi tarp žmonių, verkt su verkiančiais? Tremtis juk niekam nedavė didžiųjų sparnų — mes negalim prašokt savęs... *Oi ne!* Nemirštamų dalykų sukūrė žmonės už grotų ir ištremty — patvirtinkit literatūros istorikai! Mickevičiai, Slovackiai, Norvidai — kur pasiekė savo didybės? Kur subrendo Dostojevskio talentas?

Persilaužimo gadynę išgyvenam — mes, tos gadynės vaikai ir liudininkai. Sunku joj, tiesa, susivokt — neturim perspektyvos, neapimam visumos. Bet kiek analogiškų lūžių turėjo istorija, net ir mūsų pačių tautoje.

Atsigręžti mums reikia į praeitį. Nepopuliaru, tiesa! — nebe romantizmo metą gyvenam. Deja. Romantikai pažinojo istoriją ir joje ieškojo atsakymo dabarčiai. Mes gi išsijungėm iš dabarties, nes mes jos neturim, ir nežinom praeities. Štai kur mūsų tragedija. Mes klaidžiojam kančios apstulbinti, nes ji pernelyg arti mūsų, ir ji temdo, lyg rūkų danga mūsų žvilgsnį ateitin. Mums reikia bent keletą žingsnių atitolti nuo dabarties — įsijautimu, studijom — ir lyg iš aukšto kalno žvelgt į jos įvykius. Tada ims ryškėti kai kas iš jos kontūrų ir atsiras perspektyva į ateitį.

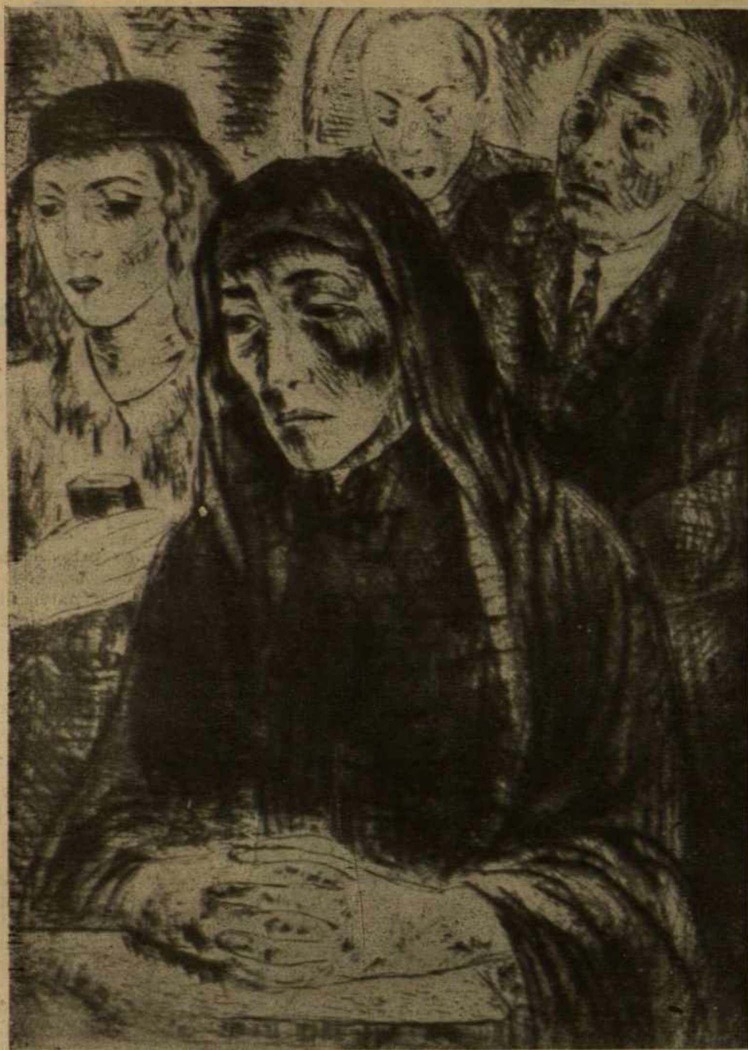
Goethe racionalizmo gadynei suprast, gadynei kurioje pats gyveno, griebiasi legendos 16 š., kurioje slypėjo gili tautų išmintis ir psichologinė tiesa apie pliką proto gudrybę. Ir Adomas Mickevičius, kuris matė nelygią tautos kovą su priešu, ieško jai atsakymo Konrado Valenrodo istorijoj.

Kančia, vedama meilės, nesiliauja tavęs kurstčiusi:

— Rašyk! ieškok atsakymo sužalotam tautos veidui praskaidrinti. Kelrodžio nelauk, kitas jo neduos — ieškok pats! Bandyk! Nerimk! Užsimok didžiam!...

— Berk, berk, pamišėle, žodžius, kaip žirnius į sieną. Tavo kalba — mirštančio kliedėjimas. Ateis naktis, ir visa nuskandins tamsoje. Ar nejauti, kaip artėja mirties paukštis. Mes žaidžiam pienės pūkeliu, o jis jau virš galvų.

— Paukštis virš galvų. Taip. Aš jį matau. Bet vilyčia krinta ant jo ir ji *tikrai* pataikys. Kada? Atsakymo nelauk! O tu — rašyk! Be prasmės tau nenukris nei vienas plaukas nuo galvos. Aš tau sakau, aš tavo draugė — kančia. Jei tu neprabilsi, šauks akmenys, kalbės kapinynai, sukils visos neteisybių aukos...

A. Vuber (estė grafikė) Bažnyčioje

būta. Skulptorius atžymi punktus, kuriuos iš modelio reikia perkelti į granitą, bet atbrailos lekia į šalį ne visuomet pagal apskaičiavimą.

Pažinau vyrą, kuris kančioje buvo dezertyras. Bėgo nuo naštų, kurias reikėjo dalintis su draugais. Alkyje kitų maisto dalį — tokią pat skurdžią, kaip ir jo — paglemždavo sau. Keiksmu lydėjo smūgius ir kerštą nešiojosi širdyje. Išėjo jis iš kančių ugnies, koks ir atėjęs — egoistas.

Pažinau kitą — tokių buvo daug —, kuris bijojo kančios, už tai kankino kitus. Dėjosi drąsiu, vartojo kumštį ir lazda plakė savo likimo draugus. Kančios bailiai, pasirodo, patys didžiausi budeliai. Išduoti brolius, suskųsti, per kitų lavonus išvengti mirties ir kankinimų — tokie yra šie žmonės.

Visais laikais, pasirodo, kartojasi tie trys kančios keliai, kuriuos matome praeityje. Tai Termopilų, Apijos ir Golgotos keliai. Termopilų kančia yra gėdinga, Apijos — beviltiška ir Golgotos herojiška.

Kas lieka tiems, kuriuos pačių saviškių rankos stumia į pražūties skardį. Tik dėlto, kad jie yra paliegę, susenę, fizinės negalės palaužti — turi mirt pačia gėdingiausia mirtim. Kaip nereikalingus daiktus išmeta juos savoji tauta ir sunaikina. Didesnės labiau pažeminančios kančios niekas negali išgalvoti.

Ir tie, kurie Apijos keliu eina kaip gladiatoriai į mirties areną — už ką jie eina? Išvengti kančios ir mirties, kitus sužalojant ir pribaigiant! Ilgam? Kol kitas pasinaudos jo jėgų išsekimu ar neapdairumu ir ji patį kitą syk paskandins kraujuose. Beviltiška ir betikslė kančia.

Tik į Golgotą einantysis nešasi savyje kančios prasmę. Jis eina permaldauti, eina išpirkti kitų negales. Jis mirs, kad prisikeltų kiti. Kančia jam bus ne primesta, bet paties pasirinkta. Jis prisiims visus paniekinimus, visus smūgius pakels iš meilės išperkančiajai kančiai, iš meilės žmogui, net tam pačiam kankintojui. Be skundo ir priekaišto pereis visą kryžiaus kelią, neburnos ir nekeiks, kaip tas, kurs iš kairės jo pakibo. Herojiška šio vyro kančia! Ir ji prikels naujam gyvenimui — perkeistam, nuskaidrėjusiam.

Tauta, kaip mūsų, kuriuo keliu pasuks ji? Kenčia ir kovoja nūnai, kaip ji darė savo praeityj. Visi jai pranašavo lėtą mirtį. Apdainavo besibaigiančios jos galą. Jos palikimu visos kaimynės dalinosi. O ji prisikėlė. Nes jos

HENRIKAS NAGYS

Beržas mieste

Tarp aukštų, išblyškusių namų,
žiūrinčių beprasmiškom langų angom į tolį,
supas vienišas ir liūdnas mano brolis,
nuogas beržas nukankintas darganų . . .

Skurdžiai supasi jo lieknos liūdnos rankos,
niekad jos nemojo paukščiams grįžtantiems
šiaurėn iš atogrąžų tolios šalies
skaisčiai žalios ir viliojančios ir lengvos . . .

Ir nekrito šviesios žvaigždės jam į plaukus,
kaip kitiems jo broliams lygumų ir upių pakrašty,
tiktai dulkės, darganos ir rudenio naktim
lietūs purvini, šalti ir skaudūs . . .

Ir tiktai pavasariais, kai pravertų langų stikluos,
atsispindi kartais žydriai mėlyna padangė,
sušlama jo šakos užsimiršusios ir lengvos,
lyg kvapus gegužio vėjas iš gilios tylos

būtų prisikėlęs ir palietęs jas . . .
Ir plazda skurdūs jo lapeliai lyg mažytės liepsnos
tylų vakarą ant vienišųjų šiaurės pelkių . . .

Mano namas gimtinėje

Dulka vieškeliai balti pro mano namą,
ir nusidriekia tolybėsna, lyg dainos,
ir beržų žaliasis rūbas jau plevena;
Vasaros vidudienių palaima
supa mano tėviškės gimtinį namą . . .

Ir draugai mani — bastūnai šviesiaplaukiai
iš kažin kurios šalies atnešę juoką
ir kelionės lazdą, ties langinėm šaukia,
šaukia mano vardą. Klausosi. Ir juokas
lūpose jiems miršta . . . stovi jie ir laukia . . .

Driekias vieškeliai tolybėsna pro mano namą . . .
Ir beržai dainuodami į tolį eina . . .
Ir draugai prasibastydami klebena
uždaras langines . . . Niekas neateina,
durų niekas jiems neatveria į mano namą . . .

1945. V. 15

Mirštantis miestas

Driekiasi pavargusios ir tuščios gatvės —
migloje paskendę spinkso žiburiai —
Milžiną ir tamsų miestą vakarais,
slegia žaizdos, debesys, vienatvė . . .

Susigūžęs, ilgas, merdinčias gatves,
lyg rankas į šiaurę ir pietus ištiesęs,
laukia jis kažko . . . — Išblankę šviesos,
kymūs traukinio šauksmai, — ir kartuves

primeną laivų stiebai kanaluos,
ir vienodai šnarantis tamsus vanduo — — —
Laukia jis baisaus ir neišvengiamo kažko — —
Šmėkšoja ir virpa žiburiai išbalę . . .

. . . O iš nukankintų siluetų trykšta
jau fontanai kruvinos liepsnos dangun — —
Ir konvulsijos supurto miestą mirštantį —
ir surinka tamsumoj kažkur žmogus . . .

1945. VI. 27

Valkata

Tai rudenio beviltiškai nuobodūs lietūs
man baigia širdį pilką užgesint.
Aš taip ilgiuos vienplaukei galvai vietos —
O lapai skurdūs ir šalti man krenta į akis — —
Praeina verkiančios mergaitės siluetas . . .
Praeina žmonės. Daug žmonių. Ir artinas naktis . . .

Nesuradau tavęs . . . Užgesusiom akim ieškojau
didžiulėse stotyse skubančių žmonių veiduos
tokių akių liūdnų . . . Ir rankų, kurios moja,
kaip medžių rankos vėjuos ir žieduos — —
Maniau sugrįžt vėjuotą vakarą, lynojant,
ir pasakyti: noriu pasilikt . . . lauke ruduo . . .

Ak, lapkričio beviltiški, bekraščiai lietūs . . .
Ir lapai širdį mano apkrenta . . . ir skaudūs . . . ir šalti . . .
Sumirga girto draugo akyse ieškoto miesto
pavargę bokštai . . . debesys . . . Keliuos, einu . . . naktį
girdžiu kažin kas šaukia dar palaukt, tikėti, —
bet veidą plauna lietūs tamsūs ir beviltiškai šalti . . .

1945. IX. 9

PROF. VACLOVAS BIRŽIŠKA

SUKAKTYS IR SUKAKTUVININKAI 1946 metais

(121 paminėjimas)

Nuo 1940 m. rudens įvairių Lietuvos okupantų sistemingai yra naikinama lietuvių literatūra ir mokslas. Sąmoningai sudeginta milijonas egzempliorių lietuviškų knygų, naujų nebeleidžiama spausdinti, šimtai rašytojų ir mokslininkų baigia savo dienas išvyti ir ištremti iš Lietuvos; kiti, atsidūrę už savo tėvynės sienų nesugeba susidaryti sau tinkamų sąlygų savo literatūriniam ir moksliniam darbui tęsti. O visgi lietuvių kultūra nemirė — jokia prievarta, joks teroras nesugeba išnaikinti to, kas įnešta į lietuvių literatūrinį lobyną per tuos keturius šimtus metų, per kuriuos buvo kalbama į lietuvių tautą jos įgimta kalba, užfiksuota spausdintoj knygoj. Tai nuopelnas to didelio būrio pasiryžėlių, kurie ar seniau, sunkiausiomis darbo sąlygomis, dirbo lietuvių literatūrai, ar ypač mūsų laikais, leidus maskolių draudžiamą spaudą ar nepriklausomai valstybei iš letargo atgijus, sukūrė tokią raštiją ir mokslą, kokių jau joki persekiojimai negalės sunaikinti. Ir mūsų prievolė, pasinaudojus jų gimimo ir mirimo metų sukaktimis, juos prisiminti, nes jie savo plunksnomis laimėjo Lietuvai tai, ko negalėjo laimėti politikai, diplomatai, kariai.

Štai ir ateinančiais 1946 metais visa eilė gyvųjų rašytojų ir mokslo darbuotojų, dalimi Lietuvoje vargstančių dalimi išsklaidytų po platųjį pasaulį, įžengia į atmintinus metus. Gimę 1906 m., švenčia savo 40 metų amžiaus sukaktį penki naujausios mūsų rašytojų kartos atstovai — balandžio 17 d. Rymiškiuose, Smilgių val. gimęs Jonas Š u k y s, beletristas, Vieškelio prie kaimo ir kitų veikalų autorius; gimęs liepos 27 d. Biliūnuose, Baisogalos val. beletristas Jurgis J a n k u s, Egzaminų, Be krantų ir kt. autorius; gimęs rugsėjo 25 d. Vidugiriuose, Proškūnų val Kazys I n č i ū r a, poetas, dramininkas, beletristas, išleidęs Baltuosius raitelius, Savanorio dukterį, Vincą Kudirką, Gimtąją žemę ir kt.; gimęs spalių 18 d. Linkuvoje poetas Aleksandras D i č p e t r i s, išleidęs Dalios karolius ir kt. galiausiai, gimęs gruodžio 10 d. Biržų vals. Petras K u b i l i u s - K u b i l e v i č i u s, poetas, išleidęs Pavasariškas dienas ir kt., redagavęs mūsų naujosios poezijos antologiją Pirmasis dešimtmetis.

Tais pačiais metais, 50 metų amžiaus baigia: gimęs 1896 m. vasario 2 d. Baibokuose, Vabalninko val. profesorius Balys S r u o g a, poetas (Dievų takais ir kt.), dramininkas (Milžino paunksmėj Radvila Perkūnas ir kt.), mūsų teatro istorikas (Petrapilio lietuvių teatras ir kt.) ir teorikas, parašęs Rusų literatūros istoriją, publicistas, redagavęs „Lietuvą", „Sekmąją dieną", „Klaipėdos žinias" ir kt., gimęs balandžio 29 d. Juodlaukyj, Kelmės val. muzikas Domas A n d r u l i s, išleidęs daugybę jo harmonizuotų lietuvių liaudies dainų; gimęs birželio 29 d. Dovyduose, Joniškėlio val. tautosakos rinkėjas ir skelbėjas Petras B u t ė n a s; gimęs spalių 20 d. Indrijave, Kretingos val. Eduardas T u r a u s k a s, gražiai pradėjęs savo visuomeninę veiklą bendradarbiaudamas „Ateityj" ir kitur, tik, deja, paskiau plunksną iškeitęs į diplomato fraką.

Dar nesusenę ir darbingi, bet jau keliami į „senius" minės savo 60 metų sukaktis gimę 1886 metais: kun. Antanas Š m u l k š t y s, gimęs sausio 16 d., seniau Paparonio slapyvardžiu išleidęs kelėtą eilėraščių rinkinių, bet paskiausiais metais visiškai nutilęs; gimęs Viekšniuose vasario 23 d. profesorius Viktoras B i r ž i š k a, matematikas, Tikimybių teorijos, Skaičių teorijos ir kitų laikams neįkandamų aukštosios matematikos veikalų autorius, kartu plačiai kaip publicistas bendradarbiavęs mūsų spaudoje ir išleidęs prisiminimus iš savo kovų su lenkais — Neužgijusios žaizdos; gimusi kovo 13 d. Joniškyje Sofija K y m a n t a i t ė - Č i u r l i o n i e n ė, mūsų genijalaus tapytojo ir muziko M. K. Čiurlionies našlė, beletristė (Šventmarė ir kt.), dramininkė (Aušros sūnūs ir kt.) publicistė; gimęs rugpiūčio 12 d. Pruvaičiuose, Žarėnų val. profesorius Ignas K o n č i u s, fizikas ir tautosakos bei kraštotyros tyrinėtojas, išleidęs Palangos kraštą, Žemaičių kryžių statistiką ir kt.; gimęs lapkričio 14 d. Justinas V i e n o ž i n s k i s, žymus mūsų laikų tapytojas ir tapybos studijos vedėjas; gimęs gruodžio 2 d. profesorius Pranas D o v y d a i t i s, „Ateities", „Vilties", „Lietuvos Mokyklos", „Kosmoso", „Logoso", „Naujosios Vaidilutės" ir kt. laikraščių ir žurnalų redaktorius, pats ten išspausdinęs daugelį šimtų įvairių straipsnių, „Lietuviškos Enicklopedijos" viceredaktorius, nuo 1941 m. kankinys Tolimųjų Rytų ištrėmime. Tais pačiais metais gimė Jonas S t r a z d a s, daugelio draminių ir prozos (B. Prūso Faraonas) veikalų vertėjas ir Balys Ž y g e l i s, „Spaudos Fondo" kūrėjas, taip pat nuo 1941 m. tremtinys Sibire.

70 metų baigia gimęs 1876 m. sausio 8 d. Sanūniškiuose, Merkinės val. kun. Juozas Č a p l i k a s, Šimtakojo slapyvardžiu 1899 m. išleidęs savo surinktas Trakiečių Dzūkų dainas, bet vėliau jau šioj srityje veik nedirbęs; gimęs sausio 2 d. Sintautuose pedagogas Antanas D a n i l i a u s k a s, jau spaudos draudimo metu dėl Sietyno Rusijon ištremtas, vėliau daug pasidarbavęs Lietuvos švietimą organizuojant, o į senatvę vėl nuo 1941 m. atsidūręs ištrėmime; gimusi kovo 22 d. Rokaičiuose Morta Z a u n i ū t ė, daug nusipelniusi spaudos draudimo laikais, tvarkydama „Varpo", „Ūkininko" leidimo reikalus, kartu būdama mūsų kankinių už spaudą svarbiausia globėja, administruodama slaptąją kankinių kasą; gimęs rugsėjo 29 d. Seirijuose tapytojas Antanas Ž m u i d z i n a v i č i u s, vienas pirmųjų lietuvių tapytojų, „Dailės Draugijos" organizatorius ir vedėjas.

Rimtų 75 metų amžiaus pasiekia gimęs 1871 m. balandžio 11 d. Vaitkūnuose, Biržų aps. reformatų superintendantas kunigas Povilas J a k u b ė n a s, dar spaudos draudimo laikais išleidęs hektografuotą kun. K. Jauniaus lietuvių kalbos gramatiką, vėliau redagavęs „Mūsų Žodį" ir kt.; gimęs tais pačiais metais Žiuronyse, Radviliškio val. Antanas P o v y l i u s veiklus dalyvis mūsų kovos dėl spaudos, vienas organizatorių garsiųjų „Šaulių gegužinių", vėliau mūsų ekonominio gyvenimo veiklai tvarkytojas.

Džiaugiamės, turėdami savo tarpe ir kelėtą jubiliatų, kuriems 1946 m. sueina 80 metų amžiaus. Tai gimę 1866 m.: balandžio 6 d. Slibinuose, Kybartų val. profesorius Juozas B a g d o n a s, ilgą laiką nelegalaus „Ūkininko" ir „Varpo" (po Kudirkos) redaktorius, lietuviškojo pavilijono 1900 m. Paryžiaus parodoje organizatorius, „Mūsų Senovės" II—IV tomuose išspausdinęs įdomius atsiminimus apie tos parodos organizavimą; gimęs spalių 26 d. Diržuose, Žeimelio val. teisininkas Motiejus Č e p a s, kadaise uolus „Varpo" bendradarbis; gimęs gruodžio 17 d. Selemos Budoje, Sasnavos val. daktaras Kazys G r i n i u s, vienas „Varpo" ir „Ūkininko" steigėjų ir uoliausių bendradarbių, dalimi ir redaktorių redagavęs ir „Lietuvos Ūkininką", „Lietuvos Žinias", „Sveikatą", išleidęs daugybę populiarių medicinos knygučių, Lietuvai nepriklausomybę atgavus, buvęs kurį laiką ministeriu pirmininku, o 1926 m. Lietuvos respublikos prezidentu; gimęs gruodžio 29 d. Biržuose pralotas Povilas J a n u š e v i č i u s, 1903 m. ir 1905 m. išleidęs dvi lietuvių kalbos gramatikas, paskiau įsteigęs ir

ligi 1914 m. redagavęs „Lietuvaitę", taip pat įsteigęs ir ilgus metus vedęs Vaikelio Jėzaus draugiją.

Galiausiai, gal likimas leis susilaukti 90 metų amžiaus ir gimusiam 1856 m. gegužės 24 d. Lebentiškyj, Nem. Radviliškio val. Juozui Čerkui-Čerkauskui, vienam paskutiniųjų mūsų aušrininkų ir gyvam liūdininkui pirmųjų lietuvių Petrapilyj organizacinių bandymų.

Daug platesnis mirusiųjų būrys nusipelnė paminėjimo 1946 metais, kada praėjo 5 metai nuo mirties mirusių 1941 m. sausio 12 d. Kaune Mykolo Linkevičiaus (gim. 1909 m. balandžio mėn. 28 d. Plauginuose, Šiluvos val.) jauno poeto (Žydrynių atspindžiuose, Ateina Dievas), dramininko (Šiluvos Šventovė), beletristo (Bedarbiai); vasario 5 d. mirusio Kaune Jono Kriaučiūno (gim. 1864 m. birželio 18 d. Bundžiuose, Pažerėlių val) 1890 m. redagavusio „Šviesą" ir keletą metų buvusio užsieniniu redaktoriu „Varpo" ir „Ūkininko"; kovo 15 d. mirusio Kaune docento Alfonso Moravskio (gim. 1868 m. balandžio 29 d. Panevėžy), ekonomisto vieno steigėjų LSDP, vėliau redagavusio „Lietuvos Ūkį" ir išleidusio keletą monografijų apie Lietuvos finansus; kovo 17 d. mirusio Vilniuje daktaro Jurgio Šlapelio (gim. 1876 m. Galsiškiuose, Šimonių val.), autoriui kelių lietuvių kalbos žodynų, kurį laiką redagavusio ir A. Juškos Petrapilio mokslų akademijos leistą žodyną; mirusio gegužės 27 d. Salantuose kunigo Prano Urbonavičiaus (gim. 1868 m. rugsėjo 30 d. Baubliškiuose, Kartenos val.), Kuprano ir kitais slapyvardžiais veiklaus bendradarbio Tilžiškės „Šviesos", „Žem. ir Liet. Apžvalgos" ir legalių „Šaltinio", „Vilties" ir kt.; mirusio birželio mėn. 9 d. Kaune kunigo Antano Maliauskio, gim. 1877 m. kovo 10 d. Kretingoje, daugelio poleminių — tikybinių knygučių autoriaus; mirusio birželio 22 d. Bliuviškabūdžio val. profesoriaus kunigo Jono Totoraičio, gim. 1872 m. gruodžio 24 d., istoriko, pradėjusio savo darbą įdomia Mindaugo monografija ir prieš pat mirtį suspėjusio išleisti pirmąjį tomą monumentalinės Suvalkijos Sudūvos istorijos; mirusio birželio mėn. Kaune gabaus tapytojo Vlado Eidukevičiaus (gim. 1891 m. rugpiūčio 9 d. Kaune); mirusio rugpiūčio 4 d. Utenoje Konstantino Jasiukaičio (gim. 1882 m. balandžio 16 d. Laboruose, Linkuvos val.) publicisto, beletristo (Duona, Basi vaikai, Ant bulvaro ir kt.), dramininko (Alkani žmonės, Griuvėsiuose, Pabaigtuvės ir kt.); mirusio rugpiūčio 11 d. Vilniuje profesoriaus Prano Augustaičio (gim. 1883 m. balandžio 25 d. Mažučiuose, Vilkaviškio aps.), poeto (slap. A. Jonaitis), autoriaus monografijos apie lietuviškus pradus lenkų romantizme; mirusio rugpiūčio 20 d Anykščiuose Liudviko Jakavičiaus (gim. 1871 m. kovo 10 d. Akmenėje) „Rygos Naujienų", „Juokdario" ir kt. leidėjo ir redaktoriaus, autoriaus įdomių atsiminimų; mirusio gruodžio 4 d. Šiauliuose profesoriaus Stasio Šalkauskio (gim. 1886 m. gegužės 16 d. Ariogaloje) mūsų žymiausio filosofo ir pedagogo teoriko, daugybės filosofinių ir pedagoginių veikalų autoriaus, mūsų filosofinės terminijos sudarytojo, Vyt. D. universiteto rektoriaus; mirusio gruodžio 14 d. Kaune profesoriaus Edvardo Volterio (gim. 1856 m. kovo 31 Rygoje) savo veiklos pradžioje rėmusio įvedimą maskoliškų raidžių į lietuviškus raštus, bet vėliau virtusio žymiu lietuvių reikalų gynėju, etnografu, archeologu, kalbininku, tarp kitko išleidusio 1895 m. Daukšos katekizmo naują leidimą; mirusio tais pačiais metais kelionėje į Ameriką Martyno Yčo (gim. 1886 m. spalių 13 d. Šimpeliškiuose, Biržų val.), autoriaus įdomių jo atsiminimų pirmojo pasaulinio karo.

10 metų mirimo sukaktį 1946 m. miname mirusių 1936 metais: sausio 14 d. Kaune Karolio Jakšto, gim. 1869 m. Gelvonių val., 1902 m. išspausdinusio novelę Vaidila, bet vėliau nuo literatūros nutolusio; mirusio sausio 17 d. Kaune daktaro Liūdo Vaineikio (gim. 1869 m. rugpiūčio 19(31) Svirpliuose, Joniškio val.) „Šviesos", „Ūkininko", „Varpo" bendradarbio, ilgus metus kankinto Sibire už lietuviškus raštus; mirusio sausio 22 d. Žiogaičiuose, Viekšnių val. jauno gabaus poeto Leono Skabeikos (gim. 1904 m. rugpiūčio 7 d.) išleidusio rinkinį Po juodo angelo sparnais; mirusios tą pačią dieną Kaune Onos Pleirytės-Puidienės (gim. 1885 m. rugpiūčio 18 d. Mintaujoje) beletristės, slapyvardžiu Vaidilutė išleidusios romaną Tėviškė ir kt.; mirusio vasario 12 d. Kaune profesoriaus Vlado Mačio (gim. 1867 m. rugsėjo 9 d. Kaziliškiuose, Antanavo val.) teisininko, išleidusio Civilinio proceso kursą, o spaudos draudimo laikais „Šviesos", „Varpo", „Ūkininko" bendradarbio; mirusio gegužės 9 d. Vilniuje daktaro Danieliaus Alseikos (gim. 1881 m. Urviuose, Telšių aps.), autoriaus dviejų studijų apie D. L. K. Vytautą, publicisto, pasireiškusio ypač Vilniaus spaudoje; mirusios liepos 5 d. Utenos aps. Stefanijos Drazdauskaitės-Jablonskienės (gim. 1861 m. rugsėjo 2 d.) mūsų rašytojų veikalų vertėjos į lenkų kalbą (Maironio, Baranausko, Vydūno ir kt.), lietuvių spaudos lenkų kalba bendradarbės; mirusio liepos 12 d. Kaune Jono Beržanskio (gim. 1862 m. rugpiūčio 25 d. (rugsėjo 6 d.) Pluoguose, Viekšnių val.) uolaus „Varpo" bendradarbio; mirusio rugpiūčio 31 d. Kaune Vlado Andriukaičio (gim. 1903 m. rugpiūčio 18 d. Kaune) beletristo, Audros Žemaičiuose, Žvalgo užrašų autoriaus.

15 metų sueina nuo mirties: profesoriaus Petro Radzvicko mirusio 1931 m. rugsėjo 22 d. Kaune (gim. 1864 m. spalių 22 d. Pecentuose, Jonavos val.) žymaus akių, ausų ir nosies ligų specialisto, bendradarbiavusio dar „Lietuviškame Balse"; mirusio gruodžio 17 d. Kaune profesoriaus Jono Yčo (gim. 1880 m. liepos 21 d. Šimpeliškiuose, Biržų val.) istoriko, autoriaus monografijų apie S. Gruna..., Biržus ir kt.; mirusio gruodžio 19 d. Kaune Prano Penkaičio (gim. 1877 m. sausio 15 d. Daugėlaičiuose, Kybartų val.) publicisto ir beletristo, 1922 m. išleidusio savo raštų tris tomus; mirusio gruodžio 24 d. Panevėžyj kunigo Jurgio Tilvyčio (gim. 1880 m. balandžio 8 d. Gaidžiuliuose, Tauragnų val.) poeto, daugelio bažnytinių giesmių autoriaus, išleidusio naują Giesmyną.

Suėjus 1946 m. 20 metų nuo mirties mirusiųjų 1926 m. mininte: mirusią kovo 14 d. savo gimimo vietoje Paragiuose, Tryškių val. Sofiją Ivanauskaitę-Pšibiliauskienę (gim. 1867 m. rugsėjo 16 (28) d.) beletristę, visiems žinomu Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu, autorę Klajūno, Judošiaus ir kt. ir išspausdinto romano Klaida; mirusį rugpiūčio 12 d. Palangoj Petrą Vileišį (gim. 1851 m. sausio 25 d. Panevėžio aps.) jau 1877—1878 m. keliomis Petrapilyj išleistomis knygutėmis mėginusį pralaužti spaudos uždraudimą, paskiau ligi 1905 m. išleidusį P. Nerio ir kitais slapyvardžiais daugybę savo parašytų ar kitiems užsakytų populiarinių knygučių ir 1904 m. pabaigoje pradėjusio leisti pirmąjį lietuvių dienraštį „Vilniaus Žinias"; mirusį gruodžio 6 d. Kaune žymų mūsų pedagogą ir populiarių lietuvių kalbos ir kitų vadovėlių autorių Juozą Damijonaitį (gim. 1871 m. kovo 1 d. Beržiniškėje, Gudelių val.); mirusį gruodžio 18 d. Vincą Jonušką (gim. 1895 m. vasario 3 d. Panevėžyj), kurį laiką redagavusio „Lietuvos Žinias" ir „Karį", palikusį įdomius atsiminimus apie Lietuvos kovas prieš vokiečius pirmojo pasaulinio karo metu.

(Bus daugiau.)

A. Valeška — Kompozicija

P. Orintaitė

Atgijusi nuodėmė

Kas tai per keistas būdas to vaiko! — niekaip negalėjo išsiaiškinti sau mokyklos vedėjas Rymantas. — Ne, tokio dar nemačiau per visus 18 savo darbo metų! Rodos, ir iš padorios šeimos, ir visa kuo aprūpintas ... Kad ima svetimą daiktą tas, kuriam trūksta ko, kurio tėvai nepritekliuje gyvena, tai — nenuostabu. Bet šičia ... Ima, nors jam nereikia ...

Juo mokytojas daugiau galvojo, juo jam neaiškiau darės. Lyg pajuto kažkokią mįslę, lyg kokią skaudamą paslaptį čia esant.

— Anąkart, kai dingo tas gamtos vadovėlis, mes ilgai ir nesuradom. Visai nė kam ko, kad toks Margaitukas, pasiturinčių tėvų vaikas, turėtų ilgas rankas! Kiaurai visą antrąjį skyrių iškrėtėme ... Paskui, žinoma, vaikas apsiverkė, dovanojom ... Ligi vėl — tas plunksnakotis ... Čia jau šaukėm tėvus, prigrasinom smarkiau. Vėl šventai prisižadėjo ... Bet tada mes nebuvom atkreipę akies, kad jis tą plunksnakotį sau nebuvo pasilaikęs, o visai dykai kitam vaikui dovanojo ... Dabar gi vėl tas pats: paėmė iš Ruškiuko paveikslų rinkinėlį ir — kitą dieną jau atidavė trečiaskyriui Jundilukui ... Kas tai per vaikas — nereikia, o ima ...

Nutarė Rymantas nužygiuoti pas tėvus — gal kas naujo paaiškės? Juk kartais ir turtingi tėvai, jei šykštūs ar per kietos drausmės — irgi priverčia vaikus iš mažens eiti kreivu keliu ...

Margaitis, burmistro padėjėjas, gyveno gražiausioje Laisvės gatvėje, nuosavame name, kuris iš tolo švietė dviem gėlėtais balkonais ir žalia tvorike pasipuošusiu darželiu ties palangėm.

Paspaudus skambutį, tuoj pasirodė švari tarnaitė ir nurodė svečiui eiti į pono kabinetą.

Mokytojas, viską stebėdamas, visur čia jautė tvarką ir išteklių, ir jo mįslė atrodė dar painesnė.

Pakviestas sėstis į minkštą fotelį prieš masyvinį poliruotą stalą, tuoj ir pradėjo tiesiog:

— Aš, ponas Margaiti, dėl vaiko ...

Taip, mes jau girdėjom ... Labai nemalonu, kad jūs turit tiek vargti dėl tų mūs vaikų ... — rimtai ir susirūpinęs pasakė burmistro padėjėjas ir atidengė savo sidabrinę papirosinę:

— Prašau.

— Ačiū ... nerūkau.

Po valandėlės tylos vėl su nuoširdžiu rūpesčiu šeimininkas tęsė pokalbį:

— Taigi, su tais vaikais ... Tikras vargas. Mes tiek stengiamės gero mokyti, ir mokykloje ... O žiūrėk nei iš šio nei iš to — toki nemalonumai ... Na, dabar subausiu aš jį smarkiau ...

— Bausmė bausme, — lyg abejodamas pertarė mokytojas — Bet kad net trečias kartas, tai gal reiktų ... kokių kitų būdų ieškoti ...

Rymantas jautė, kad juodu, čia dviese prieš viens kitą susėdę ir apie vieną dalyką kalbėdami, visai nevienodą klausimą turi galvoje.

Tėvui, žymiam miesto asmeniui, buvo labai nemalonu, kad jo vaikas taip elgiasi. Jam buvo gėda nuo visų kitų žmonių. Ir jis, žinoma, aštriai baus sūnų, kad tokios gėdos daugiau nedarytų.

Mokytojui gi knietė klausimas: kodėl šis kūdikis ima, nors jam nieko netrūksta?

— Gal būt, tam nuskriaustam vaikučiui dar kuo nors atsilygint, — sumaniai pasiūlė Margaitis. — Aš galiu pinigais arba kuo kitu ...

— Ne ne, dėl to tai nieko. Vaikai susitaikė, ir tuo tarpu viskas gerai ... Tik ... — atsargiai beveik baugiai nutęsė žodį svečias, — aš bijau, kad vėl nesikartotų ... Aš norėčiau, kad mes bendrai ieškotume priežasties, kodėl jūsų Algiukas taip daro ... Reiktų suprast jį — tada lengviau pataisyt ...

— Priežastis ... kokia čia gali būti priežastis ... aš negalėčiau paaiškinti, — pusiau sumišęs Margaitis ėmė baksnoti pieštuku į ant stalo paskleistą laikraštį. Rodės, jis tikrai norėjo svečiui padėti, tik nežinojo kaip.

— Sakykite, — tyliai tarė mokytojas, — ar jis visada visko namie turi pakankamai, ar jam netenka ko nors slapta ieškotis ir imti?

Čia šeimininkas nusišypsojo:

— Dėl šito dalyko, ponas mokytojau, galit neabejoti. Jūs patys matot, kaip mes gyvenam, — ir jis skėsterėjo rankom tartum sakydamas: matot, koks pasigėrėtinas namas, koki baldai, koki ištekliai ... — Mūs Algučiui nieko netrūksta ... Gal net perdaug jau lepinamas. Bet žinot — motina ...

O gal tėvo drausmė smarkesnė, gal nevisada abu tėvai sutaria ir gali atsirasti plyšys auklėjime ... Labai atsiprašau, — įterpė Rymantas, — kad taip smulkiai klausinėju, bet supraskit, aš — jūsų vaiko gerui, aš noriu jį pataisyti ...

— Nieko, nieko, man labai malonu, kad jūs toks rūpestingas. O dėl šito klausimo, tai pasakysiu, kad — aš visai nesikišu ... Vaikai — motinos reikalas. Aš nė laiko neturiu ... Bet jau ji — stengias kaip begali: ir teisingumo, ir švaros, ir poterių ...

— O kaip tarnaitė?

— Padoriausia moteriškė, nieko negali sakyti. Tokių retai pasitaiko. Mes jai ir algą didesnę dėl to mokam. Ir

Atlaidai Kartenoje — Prof. S. Kolupailos nuotrauka.

netingi ji su tais vaikais — vis prie tvarkos, vis švariai, vis švelniai ... Gi kokia teisinga — svetimo labiau saugoja kaip savo ...

— Tai gal koki kaimynai ar kieno kitų vaikai draugstėje būna?

— Ne, — griežtai atrėmė tėvas. — Žinot, mes tik pagal savo luomą draugystes palaikom. Ateina dažnai svečių: pašto viršininkas, banko direktoriaus šeima, teisėjo vaikai kai kada ilgiau pažaidžia. Bet šiaip — kokių neaiškių žmonių, kad ir kaimynų — pas mus nevaikščioja ...

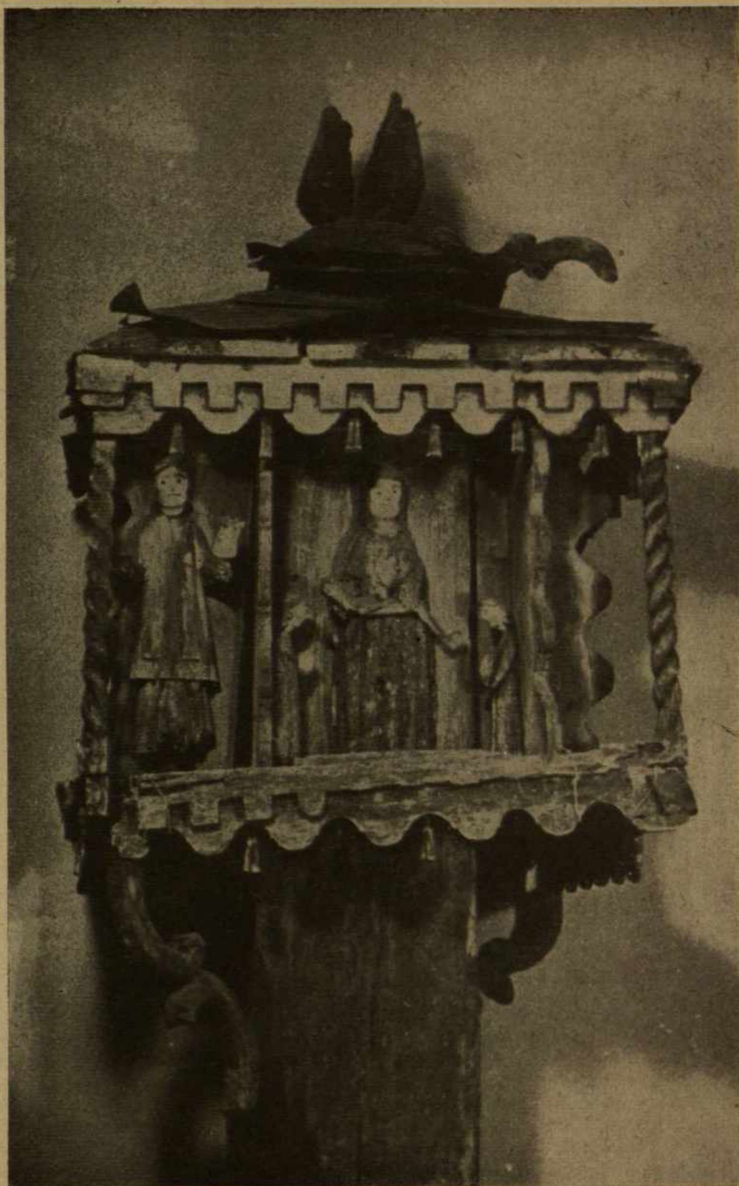
— Chm, ir kas tada būtų per priežastis? susimastė mokytojas. — O sakykite, gal anksčiau kur su kuo teko... Rodos, jūs šiame mieste vos penkeri metai ...

— Taip, čia dar neseniai, — atvirai ir su noru ėmė pasakotis Margaitis. — Ir šie namai vos prieš porą metų pirkti. Dar ir skolos yra, bet — lengvai išmokėsime. Karo metu mes buvom — toli nuo Lietuvos. Bet, ačiū Dievui, man ir ten gyventi sekės. Susibūrėme savų tautiečių gana didelis pulkas vienoj vietoj. Iš Amerikos ėmė eiti visokios pašalpos — drabužiai, maistas ... Man tada pasitaikė būt ūkio dalies vedėju — tai, žinot, bent mes — visai neblogai vertėmės... Visokio gero sandėlis buvo pilnas — vargo vargt neteko ... Tada ir Algiukas gimė ... Iš pat mažens buvo kuo lepint ... Nenuplyšę mes ir į tėvynę parvažiavom ...

Ilgokai dar kalbėjosi, kol pagaliau Rymantas pakilo nuo minkštos kėdės. Grįždamas namo, vis negalėjo atsikratyti naujos mįslės. Argi tai tėvų nuodėmės turi šitaip neužgniaužiamai išryškėti vaikuose?

— Taigi, — „drabužiai, maistas ... man ir ten gyventi sekės ... sandėlis buvo pilnas ...“ O dabar vaikas — instiktyviai, beveik nesąmoningai, ima svetimus daiktus ... Ir kaip ištaisyti prigimimą?

Mokytojas Rymantas šį vakarą ilgai negalėjo užmigti — niūriai galvojo apie paveldėjimo teoriją ir vis iš naujo atgemančias nuodėmes. Neteisybė, pavydas, godumas, neapykanta ir kitos didžiosios kirmėlės, įsigraužusios žmogaus sieloje, neišnyksta drauge su juo, bet dar keleriopai išdidžiau atgyja vaikuose. vaikų vaikuose — ir tada visam pasauliui atvirai atidengia tėvų gal net labai gudriai nuslėptas ydas.

Senas lietuviškas kryžius

GABRIELA MISTRAL

PAPŪGA

Papūga geltonai žalia,
Žalia safraninės spalvos papūga
Man šiaukia nosiniu balsu: „bjauri“,
Man šaukia savo velnišku snapu.

Aš nesu bjauri. Nes jei aš tokia būčiau —
Bjauri tada ir mano motina, kuri yra panaši į saulę,
Bjauri šviesa, kurioje mano motina atsimuša,
Bjaurus ir vėjas, iš kurio ji gauna balsą,
Bjaurus vanduo, kuriam ji maudo savo kūną,
Bjaurus pasaulis ir Tasai, kurs jį sukūrė.

Papūga geltonai žalia,
Žalia papūga ir saulėgrąžų spalvos
Man sako: „bjauri“, nes ji yra alkana —
Ir aš jai atiduodu mano vyną ir manąją duoną.
Nes aš matydama ją pavargau
Visuomet kybančią
Ir visuomet saulėgrąžų spalvos.

SUSITIKIMAS

Ir niekad, niekados, nei naktyse pilnose
Mirgėjimo žvaigždžių, nei skaisčiose aušrose,
Nei sunkiai nykų vakarą?

Jokiam išblyškusiam take,
Kurs juosia kaimą ir nei prie fontano,
Virpančio ir baltą mėnesienos spindulį?

Ir nei šešėlingomis kasomis miško,
Kur vakaras mane užklupo, kai aš jį šaukiau,
Ir nei oloj, kuri grąžina mano šauksmą?

O! Ne! Bet aš norėčiau vėl sutikti jį,
Vistiek ar ramiuose dangaus vandenyse, ar sukury
Mėnulio šviesoje ramioj, ar violetiniame kraupuly.

Ir būt su juo visus pavasarius,
Visas žiemas, apsivyniojus tartum nerimas
Aplink kraujuotą jojo kaklą.

Išvertė A. N.-N.

Jurgis Gimbutas

LIETUVIŠKOJI ARCHITEKTŪRA MAŽOJOJE LIETUVOJE

(Tęsinys)

4. Klėtis.

Bene originaliausias lietuvių sodybų pastatas yra klėtis, kuriai pabrėžtinai daug dėmesio skiria visi autoriai. Seniausias apypilnis M. Lietuvos lietuvių klėties aprašymas rastas Caspar Hennenberger, „Erclerung der Preussischen grössern Landtaffel" (Königsberg 1595, psl. 161, kartojama vėliau [1] psl. 39 t, [5] psl. 253, [12] psl. 18). Pagal tą aprašymą, 16 a. lietuviai Įsručio valsčiuje gyvenę šeimynomis sodybose ir kiekviena vedusiųjų pora turėjusi savo atskirą klėtelę, kurioje susidėdavę drabužius. Tokiu būdu vienoje sodyboje galėjo būti net kelios klėtys. Vėlesnieji autoriai aprašo tik po vieną klėtį sodyboje, kaip kad šiais laikais yra visoje Lietuvoje.

Klėtis žinoma ir kituose Europos kraštuose, tačiau daug kur, *ypač vakaruose, ji jau išnykusi.* Vokiečių autoriai, aprašinėdami lietuvių klėtį, vadina ją *Klete*, neberasdami tam tikslui tinkamo vokiško žodžio. Mūsų klėtis, arba svirnas, yra ne vien tik turto sandėlys, bet iš dalies eina ir gyvenamojo namo funkcijas. Liaudies dainose romantiškas aukštasis svirnelis užima gražiausią vietą tarp kitų trobesių. Gal ir dėl to svetimoje literatūroje lietuviška klėtis nevadinama, pvz., sandėliu (Speicher), kaip kad vadinami panašios paskirties, tačiau visai negyvenami vokiečių ir kitų tautų kaimo trobesiai.

Pietinėje M. Lietuvoje klėtis jau šio šimtmečio pradžioje sparčiai nyko, užleisdama vietą mūriniam sandėliui, dažniausiai susiliejusiam su gyven. namu. Šiaurinėje M. L. dalyje ir Klaipėdos krašte medinė klėtis ilgiau išliko savo pirmykščiame pavidale ir tos pačios senosios paskirties, o D. Lietuvoje svirnas — klėtis ir šiandien tebėra gyvai reikalingas pastatas. (Plg. [5] psl. 255; [12] psl. 24).

M. Lietuvos klėtis yra tokia pati, kaip ir D. Lietuvoje. Ji stovi arti prie gyven. namo. Net ir pradėjus taupyti medį M. Lietuvoje, klėtis liko pagal seną tradiciją medinė, ręsta iš sienojų. Tipiškos klėtys turi įėjimą su priekléčiu iš galo (pav. 14 [1]), 15. Paprasčiausios klėtys teturėjo vieną patalpą, bet jau 18 a jos išaugusios ir turi keletą skyrių ([5] psl. 254). Klėtyje turi savo miegamuosius suaugusioji šeimininko duktė, kartais samdiniai. Ten sukrauti brangesnieji drabužiai, kraičio skrynios. Aruoduose laikomi grūdai, supilti miltai, o ant aukšto sukabinama rūkyta mėsa. Klėtyje apgyvendinami jaunavedžiai, taip pat ir svečiai. Konstrukcija, — kaip ir D. Lietuvoje, ypač primena Žemaičius. Būdinga klėčių savybė — sienos be langų, arba jie visai mažučiai, kad vagis neįlįstu. Klėtis, kaip vertybių saugotoja, yra mėgiamiausias sodybos trobesys, ir dėl to daugiausia puošiama. Fasade — architektoniškai įdomus prieklėtis, išdrožinėtos kolonos, ornamentuota tvorelė, stogalio apkalimas. Retu atveju užtinkama M. Lietuvoje klėtis su prieklėčiu iš šono (pav. 16) arba kampe (pav. 17).

Lietuviškoji klėtis yra išlaikiusi labai senas architektūrinės formas. Jos planas su prieklėčiu yra labai panašus į archaiškos graikų šventyklos planą, ir gal dėl to namotyros tyrinėtojai tiek daug dėmesio skiria mūsų klėčiai. Įdomi dr. H. Naumann o, Frankfurt a. M. universiteto profesoriaus, nuomonė: „Dar gyva lietuvių klėtis reprezentuoja mums tą pirmykštį narvelį, iš kurio išsivystė šventykla (Tempel), medinė bažnyčia ir ūkininko namas. Pati klėtis ir visa, kas iš jos išsivystė, yra išbaigti savo rūšies meno kūriniai, praktiški, tikri ir gražūs savo forma ir medžiaga (Primitive Gemeinschaftskultur, Jena 1921, psl. 166). Graikų šventyklos ir klėties „palyginimas rodo *klėties architektūrinį logiškumą* ir pirmykštį gilų formos pajautimą, kuo taip pragarsėjo graikai" (P. Galaunė, Lietuvių liaudies menas, Kaunas 1930, psl. 46). Priimdamas, kad gyven. namas yra išsirutuliojęs iš klėties, Naumann laiko ją „šiauriečių gyven. namo prototipu" (Prim. Gem., psl. 167). Tą pačią reikšmę skiria klėčiai mūsų namo evoliucijoje ir P. Galaunė (L. l. d. m., psl. 50).

Slavų ir Balkanų tautų klėtis yra panaši į baltų klėtis, bet germanų ypač *vokiečių, yra jau seniau išnykusios arba gerokai išsigimusios,* pasidavusios moderniosios statybos įtakai. Jos esti mūrinės, dviejų aukštų, arba fachwerkinės. (Plg. [14], psl. 428; H. Naumann, Grundzüge d. deutschen Vkde., S. 38 t; S. Erixon, Geschichte u. heutige Aufgaben der Bauernhausforschung, „Haus und Hof i. nord. Raum" II, 1937, psl. 14). *Klėties* pavadinimas turi panašių atitikmenų kitose indoeuropiečių kalbose ([5] psl. 254).

Rytprūsiuose tik lietuvių kaimuose statoma klėtis — nei mozūrų nei kitų vakarinių bei pietinių sričių kaimuose klėties nėra ([12] psl. 36 tt). Nematome klėties ir vokiečių kolonistų sodybose Rytprūsiuose (fränk.-mitteldt. Gehöft, Naumann, Grundzüge ... psl. 31; Pessler [11] psl. 22, 31). Pats klėties buvimas M. Lietuvos lietuvių sodybose ir jos identiškumas su žemaitiškosiomis taip pat papildo lietuviškų M. Lietuvos architektūros bruožų kompleksą.

5. Ūkio trobesiai.

Rašant apie sodybas bendrai, buvo paliesti ir ūkio trobesiai. Šiame skyrelyje susipažinsime su svarbesniaisiais jų tipais atskirai. *Jauja ir pirtis yra charakteringi lietuvių sodybų pastatai,* bet M. Lietuvoje jie smarkiai nyksta. Naujose sodybose jų nebestato. Dėl to ir namotyrininkai daug dėmesio skiria jaujai, pažymėdami, kad tas pastatas yra specifiškai lietuviškas tame krašte.

Prikūrentoje jaujoje džiovinami ir kuliami javai; dėl didelio gaisro pavojaus valdžios įsakymais buvo reikalaujama statyti jaujas toliau nuo kitų trobesių. Pietinėje M. Lietuvos dalyje jau 19 a. pabaigoje jaujų nebebuvo; į šiaurę nuo Pilkalnio ji dažniau sutinkama ([1] psl. 67). Ir pats pavadinimas *jauja,* M. Lietuvoje užrašytas jos tyrinėtojų (pvz. [12] psl. 18), yra plačiai sutinkamas visoje Lietuvoje ir reiškia visą trobesį (Riege, Dörrhaus) arba tik jo dalį — vieną patalpą (Darre, Dörrraum, dar *pirtimi, duoba* vadinama, [4] psl. 253). Duoboje stovi krosnis, po lubomis įtaisyti ardai javams ir linams sudžiauti, o ant lubų — dėžė salyklui. Be to, jaujoje esti kluonas (Tenne) javams sukrauti ir kulti ir kartais peludė ([12] psl. 22). Dažnai M. Lietuvoje drauge su jauja būna pašarų daržinė (Futterraum, Scheune, [4] psl. 254). *Žemaišių jauja arba reja yra tokia pati, kaip ir M. Lietuvos.*

Pav. 15. Šilutės aps., Povilų km. Gyšo *klėtis* (iš Dethlefsen, Bauernhäuser ... psl. 21).

Jaują, kaip lietuvių sodybai būdingą pastatą, mini jau aukščiau minėtieji senieji autoriai: M. Praetorius ca 1680 m. („jaugien"), Th. Lepner 1744 m. (M. Lietuvos „Littauer'ių" „zaugien") ir kt.

Didesnėse sodybose *daržinė* stovi atskirai nuo jaujos sodybos branduolyje (pav. 3).

Bezzenberger'is 19 a. pabaigoje jau neberanda *pirčių* M. Lietuvoje ([1] psl. 68). Senesnieji šaltiniai dar ją mini, kaip atskirą lietuvių sodybų trobesį (cit. [1] psl. 36 t). Lepner'is jau jungia pirtį su jauja. Pirties vardu 19 a. vadinama jaujos duoba, kur džiovinami javai, bet nebesimaudoma ([4] psl. 253).

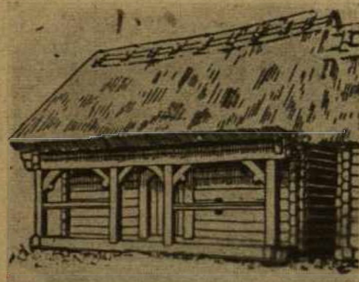

Pav. 14. Sena *klėtis* Stalupėnų aps., Bilviečių km. (iš Böttcher, Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen, H. 5, 1895, psl. 12).

[1]) Ši klėtis 1895 m. buvusi jau per 100 metų senumo. Jos grindys iškeltos ant aukštų akmenų, kad geriau vėdintųsi, nedrėktų, pelės nesiektų. Böttcher atkartoja senosios Bilviečių km. šeimininkės pastabą: „Tie dideli akmenys būtinai reikalingi — kitaip tai nebūtų klėtis!" ([7] H. 5, psl. 12).

Jaujų nėra vokiečių sodybose. Nėra ten ir tokių *pirčių*, kaip lietuviškosios. A. H a b e r l a n d t ([14] psl. 427) tvirtina, kad Pabaltijo kraštuose jaujos jau labai senai buvusios ir sieja jas su ten įsigalėjusiu javų ūkiu ir reikalu juos dirbtinai džiovinti. K. R h a m m yra rašęs, kad senasis suomių gyven. namas esąs išsirutuliojęs iš lietuviškosios pirties ... (t. p. psl. 438). Šitos pastabos patvirtina mūsų pažiūrą, kad *jaujos ir pirtys M. Lietuvoje yra specifiškai lietuviški pastatai, kaip ir klėtys.*

Apie tvartus ir kitus ūkio trobesius visa svarbiausia jau pasakyta, rašant apie sodybas.

Pav. 16. Gumbinės aps., Mažučių km. (Matzutkehmen) *klėtis* su šoniniu prieklėčiu (iš Galaunė Liet. ld. m., psl. 35 pagal fot. Dethlefsen, Bauernhäuser ... Abb. 16).

6. K o n s t r u k c i j a.

Lietuviai renčia sienas iš gulsčių sienojų *į sąsparas* arba *į kertis*, kaip B e z z e n b e r g e r'io užrašyta ([1] psl. 66). M. Lietuvoje sienojai jau apipjaustyti, stačiakampio skerspjūvio. Senoviškesni apvalūs rąstai randami tik išimtinais atvejais ([12] psl. 8). Yra žinomi keli sąsparų (kerčių surentimo) tipai. Daugiausia paplitusi M. Lietuvoje plėstaspraudė sąspara („Schwalbenschwanzverbindung") su lygiai nupjautais galais, kaip ir D. Lietuvoje. Iškištinių sąsparų, kokių Žemaičiuose ir ypač Rytų Lietuvoje yra daug išlikę iki šiai dienai, Prūsų Lietuvoje jau nebėra. Sienų aukštis vos 2,20—2,30 m. Iš vidaus sienos tinkuojamos. Tinkui pritvirtinti rasta tokių pat primityviškų, tačiau racionalių priemonių, kaip ir Žemaičiuose: sienojai įkertami su kirviu, kad liktų šiurkščių atplaišų, arba prikalinėjama medinių vagelių. Tik naujojoje statyboje vartojami vinimis prikalti tašeliai (balanos).

Stogo konstrukcijoje ir ypatingai jo *formoje galima pastebėti daugiau originalių ypatybių*, kurių nerandame Rytprūsių ateivių architektūroje. Stogo konstrukcija M. Lietuvoje, kaip ir iš viso Vakarų Europoje ir Pabaltijo kraštuose (išskyrus Rytų Lietuvą), yra *g e g n i n ė* (Sparrendach). Tokių stogų svoris perduodamas sienoms, įremiant gegnes jų apatiniais galais į sienas ar skersinių sijų (balkių) galus. Rytų Europoje, taip pat ir Rytų Lietuvoje, dominuoja visai kitokia stogų konstrukcija (Rofendach). Jų svoris gula ant stačių pėdžių, pastatytų trobesio viduje tiesiog ant žemės arba ant skersinių sijų ar sienų. Gegnės sukabinamos savo viršutiniais galais ant ilginių (Rytų Lietuvoj: *g a i l i n i s*), gulinčių ant tų pėdžių; tokio *g a i l i n i o* stogo gegnės laisvai gula ant sienų. *Gegniniai* stogai yra tobulesni ir jų principas yra panaudotas moderniojoje statyboje.

M. Lietuvos gegniniai stogai esti dviejų rūšių. Viena, *kaip ir Žemaičiuose:* gegnės remiasi į apatinį ilginį rąstą, padėtą ant šiek tiek išsikišusių skersinių sijų galų, ir tuo būdu sudaro išorinę pastogę. Antroji rūšis, gal būt, vokiečių įtakoje paplitusi, D. Lietuvoje yra svetima. Tokio stogo gegnės remiasi tiesiog į išsikišusių skersinių sijų galus.

Senoji vietinė stogų danga M. Lietuvoje yra šiaudai, prie Kuršių Marių ir nendrės. *Šiaudiniai stogai M. Lietuvoje* dažniausiai dengiami kūleliais; toks būdas *plačiai žinomas visoje Lietuvoje.* Kraigui sustiprinti uždedamos kartys arba suktos ir pintos šiaudų grįžtės. Žėgliai („kupeliai") rečiau sutinkami. Senų namų pastogėse dūmai išrūko stogo šiaudus ir tuo būdu užkonservuotas stogas laiko iki 50 metų ([12] psl. 13); šiaip šiaudinių stogų amžius esti 25—30 ar mažiau metų.

Vakarinėje daugiau suvokietėjusioje Rytprūsių dalyje gegninio stogo rūšis ir techniškai tobulesnė čerpių danga yra svetima senajam lietuviškajam tipui. Kitos trobesių dalys, kaip plūktinės molio aslos ir grindys, durys ir langai M. Lietuvoje yra mūsiški, lietuviški, bet mažai kuo tesiskiria ir nuo kitų. Lietuvio nagingumą ir išradingumą technikoje gražiai charakterizuoja R. M i e l k e's pastaba apie prūsų lietuvių techniškosios terminijos gausumą: „Neretai galėdavau rasti tam pačiam daiktui keturius ar penkis įvairius pavadinimus" ([13] psl. 373).

7. A r c h i t e k t o n i k a.

Pastato architektonika sudaro esminę jo stiliaus dalį. Stilių nulemia masių santykiai tiek plane, tiek ir fasaduose. *Lietuviškojo stiliaus raktas glūdi forminės architektūros pusės arba architektonikos studijose.* Mūsų nepasisekimai praeityje modernaus lietuviško stiliaus kūryboje aiškintini ta klaida, kad neįžvelgta į architektonikos meną, o tik pasitenkinta lietuviškų ornamentų kopijavimu. *Ornamentas* yra tik sudėtinė, tačiau nebūtina architektūros kūrinio dalis. Ir be ornamento pastatas gali būti stilingas, jei tik jo architektonika yra stilinga. Lietuviškoji liaudies architektūra turi savo būdingas formas ir tam tikrus masių santykius, tik jai charakteringus, tad toji architektūra gali būti stilinga. Gausiai vartojama *ornamentika liaudies architektūroje yra ne esminė, bet dekoratyvinė dalis.* Bandysime ta prasme panagrinėti ir mūsų pasirinktąjį objektą — M. Lietuvos kaimo architektūrą. Gal būtų perdaug, kalbant apie lietuvių liaudies meną, vartoti *stiliaus* sąvoką — pakaktų ieškoti tik būdingumo, lyginant su kitomis tautomis, nes daug tų pačių pagrindinių bruožų randame ir mums giminingų tautų liaudies architektūroje.

Architektūros, kaip meno, pobūdį sunku griežtai nusakyti. Jį, kaip įprasta sakyti, *jaučiame.* Štai, pvz., *pav.* 4 sodyba atrodo lietuviška. Rąstiniai paprasti trobesiai su šiaudiniais stogais, laužtais galais. Čiukurai papuošti žirgeliais. Paviršutiniškai stebint, galima ir toli nuo Lietuvos, pvz., Švarzvaldo kaimuose rasti labai panašios formos medinių namų tačiau jie neatrodo lietuviški. Pagrindinis skirtumas glūdi kitokiose proporcijose. Architektūrinio kūrinio stilių galima atpažinti jau iš tolo, dar neįžiūrint detalių, ornamentų. Mūsų kaimo namas liks lietuviško, sakykime, stiliaus, jei jam ir nuimtume stogo galų žirgelius ar ornamentuotus langų rėmus. Tad ieškodami M. Lietuvos kaimo architektūroje lietuviško stiliaus bruožų, turim *daugiausia dėmesio skirti masių formai ir jų proporcijoms*, o ne ornamentiniams motyvams, nors jie ir lengviau suvokiami.

Pav. 17. Klaipėdos aps., Šaukių km. 200 metų *klėtis* su kampiniu prieklėčiu (iš Dethlefsen, Bauernhäuser ... psl. 22)

Lietuvių trobesiai yra *paprasti.* Planas labai nekomplikuotas — pailgas stačiakampis vieno aukšto. Stogas nesudėtingas, be sudūrimų, tik galai iš dalies nusklembti arba nuleisti lygiai su šonais. *M. Lietuvoje vyrauja dvišlaitis stogas su laužtais galais (pav. 11—17).* Rečiau pasitaiko pilni keturiašlaičiai stogai *(pav. 4).* Galinė stogo siena kiek atsikiša nuo trobesio sienos ir sudaro galinę pastogę. D e t h l e f s e n laiko tokią laužytą stogo galo formą su atsikišimu nuo sienos *„labai charakteringa lietuviškam namui"* ([12] psl. 22). Ir M. Lietuvos kaimynystėje (Bartuvoje, Semboje, Notangoje) sutinkama lietuviška laužyta stogo forma, tačiau truputį kitokių proporcijų (B r u n n e r, Ostdeutsche Volkskunde, 1925, psl. 50). *Tokia pati stogo forma,* kaip M. Lietuvoje, ypač gyven. namų ir klėčių, *viešpatauja ir Žemaičiuose.* Rytų Lietuvoje tebėra kiek primityviškesnis keturiašlaitis stogas, ir, palyginus sienomis, kiek aukštesnis, kaip Vakarų Lietuvoje. Nykstant stilingiesiems laužtais galais stogams Lietuvoje, „jų vieton stojasi nejaukūs, nemūsiški, stačiais galais trobesiai, kurie mums rodos tarsi nepabaigti" (Ign. K o n č i u s ir P. R u o k i s, Palangos Kraštas, 1926; plg. *pav.* 12 antrąjį namą). Vokietijoje dvišlaičiai stogai su stačiais galais jau senai nustelbė senoviškuosius keturšlaičius. Tokių naujųjų trobesių galinė siena esti lygi nuo stogo iki žemės, o lietuviams įprastas stogalio atsikišimas nuo sienos yra „visų nevokiškų trobesių Rytų Vokietijoje ypatybė" — patvirtina mūsų mintį R. M i e l k e ([13] psl. 375).

Ne tik forma, bet ir jos *atskirų dalių proporcijos M. Lietuvoje yra mūsiškos, tokios pat, kaip kitapus Nemuno.* Patikrinus keliasdešimt literatūroje rastų iliustracijų iš M. L., galima bandyti išreikšti tuos santykius skaičiais ir apibendrinti, nes tie pavyzdžiai buvo parinkti įvairių autorių, kaip tipingi. Įdomu, kad pagrindinis proporcijos maždaug lygios įvairios paskirties trobesiams: gyven.namams, klėtims, tvartams, jaujoms. Stogo aukštis yra vidutiniškai 2 *kartus* aukštesnis už sienas (tiksliau: 1,7 iki 2,2). Toliau į vakarus, pvz., Notangoje, o taip pat ir Pietų bei Va-

karų Vokietijoje, tas santykis yra didesnis — apie 3—4, siekia net 6. Stogalių apatinė trapecinė sienelė siekia kiek mažiau, kaip pusę viso stogo aukščio. Viršutinis trikampis (čiukuras) teturi penktadalį stogo aukščio. Stogo nuolydžio kampas sudaro paprastai 45°. Plano proporcijos yra nevienodos įvairiems trobesių tipams, ir, iš viso, jas sunkiau apibendrinti.

Daugiausia meniškų formų, o taip pat ir ornamentikos sukaupta lietuvio mėgiamojoje *klėtyje*. Paprastas stačiakampis planas ir laužtinė stogo forma neišskiria jos iš kitų trobesių, bet *priklėtį* kartais galima pavadinti architektūriniu šedevru. Kolonos išdėstytos lygiais tarpais su anga simetrijos ašyje, kaip ir klasikinėje architektūroje. Jų forma atitinkamais padrožimais ir išpjovomis atrodo liekna, nors ir nepažeidžiamas konstrukcijai reikalingas tvirtumas. Spyriai, atraminė tvorelė, fasado stogalys esti tarpusavyje suderinti ir skoningai dekoruoti. Neveltui D e t h l e f s e n'as rašė apie klėtį: *„Gražiausieji ir būdingiausieji lietuvių liaudies meno kūriniai yra šitie nepaprasti trobesiai*, ypatingai senesnieji" ([12] psl. 23).

Panašių į priklėtį elementų randame M. Lietuvos Kuršių pamario žvejų gyven. namuose, kur dažnai namo kampe ar ir gale įtaisoma vad. *pašiūrė*, moderniškai tariant — atvira veranda su kolonomis ([12] psl. 26).

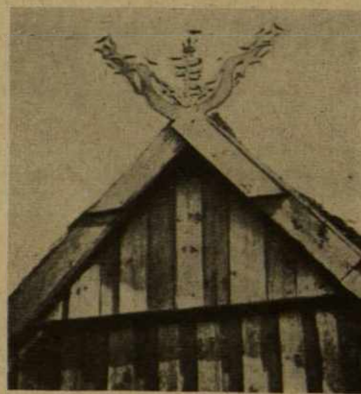
8. O r n a m e n t i k a.

Lietuviškosios liaudies architektūros senesnieji paminklai turi ornamentuotų dalių, tačiau neperdaug susmulkintų. M. Lietuvoje puošiami iš lentų išpjaustinėtais ornamentais — Žirgeliais gyven. namų, klėčių, o neretai ir ūkio trobesių stogų galai, kaip tatai ir Žemaičiuose įprasta *(pav. 4, 11—13, 17)*. Langų rėmai ir langinės puošniai išpjaustinėtos. Stogalių vėtrinės bei karnyzinės lentos taip pat išdrožinėtos *(pav. 12, 13, 15, 17)*. Stogalių lentų apkalas dažniausiai paįvairinamas, derinant lentas įstrižai eglute ir sudarant įvairių formų raštą, lyg audeklą *(pav. 12, 15)*. Pagaliau, priklėčių kolonos, jų viršutiniai spyriai, atraminės tvorelės yra sukaupę tiek įvairių dekoratyvinių elementų, kad jiems aprašyti reikėtų atskiros studijos su iliustracijų atlasu.

Nors ornamentas yra vyraujantis p a p u o š i m o elementas lietuvių liaudies mene (P. G a l a u n ė, Lietuvių ld. m., psl. 22), tačiau jo gausybė M. Lietuvos architektūroje dar nieko nesako apie jų lietuviškumą. Reikia meno istorijos specijalisto, kad tinkamai įvertintų ornamentų kilmę ir jų etnografinį priklausomumą. Paviršutiniškai lyginant M. Lietuvos ornamentiką su lietuviškąja, visumoje matomas didelis panašumas ir tų pačių elementų panaudojimas. Svetimi autoriai pripažįsta Rytprūsių liaudies architektūroje pirmaujančią vietą lietuviams meniškų formų gausumu (pvz., [13] psl. 375). Kuršių pamario žvejų kaimuose „lietuvių liaudies menas yra pasiekęs savo aukščiausio ir gražausio žydėjimo", lyginant su kitomis M. Lietuvos vietomis ([12] psl. 25).

Negalėdami čia aprėpti visų ornamentinių motyvų, kiek sustosime ties viena detale — *stogo galų žirgeliais*. Šie su mitologine prasme susiję puošmenys yra *paplitę visoje Lietuvoje* įvairiomis formomis, „prasideda gamtiška medžio išlenkimo forma ir baigiasi gyvūnijos ir augmenijos sudėtingomis kompozicijomis, ypač Klaipėdos krašte" (G a l a u n ė, Liet. ld. m., psl. 27, 68). M. Lietuvoje šis motyvas labai mėgiamas ir vadinama įvairiais vardais: *g a i d u k a i, g a i d ž i a i, a r k l e l i a i, r a g a i* - pagal tai, ką jie vaizduoja ([1] psl. 67). Daugiausia paplitę ir M. Lietuvoje sudėtingiausiomis formomis išbujoję yra arkleliai — žirgeliai. Jų forma yra kitokia, lyginant su kitomis vietomis Europoje, pvz., žemut. Saksuose ([12], psl. 24, 26 t). D e t h l e f s e n'o aprašymu ([12] psl. 27), *lietuviams charakteringi žirgeliai* turi plastiškai išriestą sprandą, kruopščiai išdrožtas kamanas, vidury — gėlių puokštę su paukšteliais *(pav. 13, 18)*. Visa tai išpjaustinėta iš lentų.

Vakarinėje Rytprūsių dalyje pasitaikančių stogo galų drožinių tematika yra kitokia. Ten mėgstami geometriniai ornamentai, o ne gyvių siluetai. Dėl to ir M. Lietuvoje kartais užtinkamus geometrinius čiukuro ornamentus D e t h l e f s e n'as laiko svetimų įtakų padaru, nesenesniu, kaip 19 a. vidurio (t. p.).

Pav. 18. Lietuviško tipo stogo *žirgeliai* Skirvyčios km., Pakalnės (Niederung) aps. (Iš Böttlcher, Die Bau- u. Kunstdenkmäler ... 4. 5. 1895, psl. 118).

Kaip jau užsiminta, žirgelių motyvas stogo papuošime nėra vien tik lietuvių nuosavybė. Jų randame Žem. Saksuose tarp Vestfalijos ir Pomeranijos, Tirolio Alpėse, Čekijoj, Latvijoj (B i e l e n s t e i n, Die Holzbauten der Letten, 1907, psl. 19; N a u m a n n, Grundzüge d. deutschen Vkde, 1921, psl. 29). *Bet Rytprūsiuose žirgeliai paplitę tik M. Lietuvoje, kaip ir Žemaičiuose.* Jų kilmės ir ryšio su lietuvių menu išaiškinimas vertas mūsų etnografų studijų.

Trobesiams dekoruoti *M. Lietuvos lietuvis gausiai panaudoja spalvas.* Dažomi langai, durys, langinės, stogalio apkalas. Mėgstamosios spalvos: mėlyna, geltona, žalia, raudona; sienos baltinamos, slenksčiai smaluojami ([12] psl. 35). *Kitur Rytprūsiuose* — Mozūruose, Semboje, Notangoje, Bartuvoje — *tos spalvų gausybės jau nebėr* ([12] psl. 41, 46). R. M i e l k e sieja lietuvių skoningą spalvų pajautimą („feines Farbengefühl") su sugebėjimu austi meniškus patiesalus ([13] psl. 375).

IV. BAIGIAMOSIOS IŠVADOS.

Turėdama labai senų, net protautės laikus siekiančių elementų, *liaudies architektūra nėra siaurai tautiška.* Ji turi bendrų bruožų visai tautų grupei, net žemynui. Lietuvių ir latvių liaudies statyba yra beveik tokia pati, daug panašumo randame slavuose, šį tą ir Skandinavijoj. Bet kaip tik vokiečių kaimo architektūra yra visiškai kitokia, todėl M. Lietuvoje daug lengviau išskirti lietuviškuosius bruožus. Pvz., Vilniaus krašte tatai būtų sunkiau padaryti *M. Lietuvoje galime vadinti lietuviška visa tai, kas nėra vokiška,* nors tai būtų kartais bendra ir mūsų šiaurės, rytų ar pietų kaimynams. Svarbu, kad *M. Lietuvos kaimo architektūra yra tokia pati, kaip D. Lietuvoje, ir visiškai kitokia, kaip vakarinės Rytprūsių dalies vokiečių kolonistų.*

Štai tie ryškiausieji *lietuviškieji bruožai, bendri M. ir D. Lietuvai:*

1. *sodybos plane* — laisvas, nešabloniškas trobesių išdėstymas, kiekvienam ūkiškam tikslui atskiri trobesiai, o pačios sodybos nesuglaudžiamos į ankštą gatvinį kaimą, bet paliekamos atokiau viena nuo kitos (tatai netaikoma Rytų Lietuvai).

2. Trobesių *pavadinimai, paskirtis ir skaičius.*

3. *Gyven. namo planas* padalintas į tris dalis: gyvenamasis galas, priemenė vidury ir kamaros. Priemenėje *atviras ugniakuras* be kamino (seniausiuose namuose) arba apmūrytas sienelėmis, laibėjančiomis lyg piramidė į kaminą. *Tvartas visad atskirtas* nuo g. namo atskirame trobesyje.

4. Tie patys būdingi trobesių tipai: *klėtis, jauja ir pirtis.*

5. Konstrukcija: *medinės ręstinės sienos,* tokia pati gegninio *stogo rūšis* (išskyrus Rytų Lietuvą), *šiaudinė* danga.

6. Architektonika: tipinga *stogo forma su laužtiniais galais* ir čiukurais, plačios išorinės pastogės, tos pačios masių proporcijos.

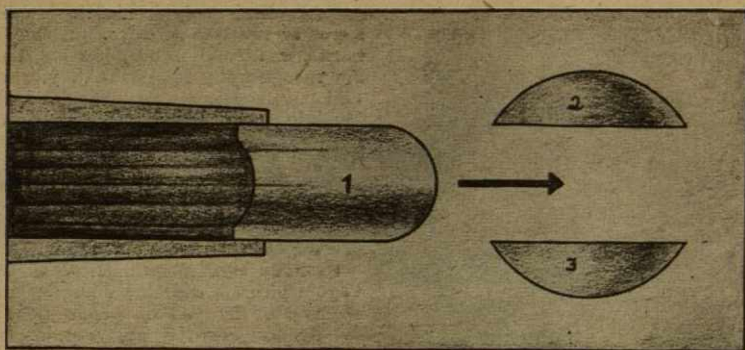
7. *Lietuviška ornamentika.*

Skirtingų bruožų tarp Maž. ir Did. Lietuvos liaudies architektūros nėra. Tik kai kurie niuansai išsidiferencijavo dėl skirtingos ekonominės ir kultūrinės būklės, ypaš lyginant su Rytų Lietuva.

Tokia lietuviška kaimo architektūra buvo konstatuota M. Lietuvoje prieš 30—50 metų. Patyrinėti vietoje, kas yra išlikę iki šios dienos, būtų tikrai svarbus ir įdomus mūsų namotyros bei tautotyros uždavinys. Būdama labai konservatyvi ir modernioms įtakoms atspari, lietuviškoji liaudies statyba ilgiau atlaikė spaudimą iš vakarų, lyginant su kitais etnografiniais reiškiniais. Jos paplitimo ribos siekdavo vis toliau už lietuvių kalbos ribas tuo pačiu metu. Tokiu būdu tarp Mažosios Lietuvos ir vokiškosios architektūros nustelbtos vakarinės Rytprūsių srities susidarė platus ruožas, kuriame tyrinėtojai konstatavo *stiprią lietuviškosios architektūros įtaką,* arba, tiksliau, ilgiau išlikusius tos architektūros požymius *(pav. 2,* „Litauisch-mitteldeutsche Mischform").

Šiam darbui teko pasinaudoti senesniųjų vokiečių autorių parinkta medžiaga. Ir galutinei išvadai tinka P e s s l e r'io mintis: *„Lietuviškojo statybos tipo paplitimo sritis siekia toliau už šių dienų smarkiai sunykusią lietuvių kalbos sritį ir apytikriai nustato* šitos tautotyrai ir kalbotyrai taip svarbios *tautos senąsias ribas"* ([11] psl. 22).

Tübingen, 1945 m. gruodžio mėn.

Pieš. 9. Atominės bombos mechanizmo schema (fantazija).

Andrius Ignaitis

ATOMINĖ ENERGIJA

(Tęsinys)

ATOMINĖ BOMBA

1939 m. mokslas ir technika pasiekė tokį laipsnį, kur atominė bomba jau galėjo teoretiškai būti svarstoma. Atominės bombos pagaminimas, tada atrodė buvo galimas, surenkant pakankamą kiekį urano izotopo U-235, kurio urano rūdoj yra 0,7 %, bet techniškai, to laiko akimis žiūrint, tatai atrodė beveik neįmanoma, nes vienam jo gramui surinkti tų laikų žinomais gavimo metodais, būtų reikėję 191 metų. Tačiau J. A. V., Didžioji Britanija ir Kanada surinkusios savo mokslininkus ir ypač turėdamos ašies valstybių režimo nepakentusius geriausius atomo žinovus, įkinkiusios savo milžiniškus žaliavų išteklius ir galingą techniką, šią problemą išsprendė. 1945 m. liepos mėn. 16 d. 5 val. 30 min. ryto Naujosios Meksikos štato tyrlaukiuose (J. A. V.) buvo susprogdinta pirmoji atominė bomba. Gausus karių būrys ir mokslininkai susirinko stebėti savo ištisų metų pastangų — pirmam likiminiam atominės bombos išbandymui. Buvo 5,30 val. ryto. Sutemęs dangus, lietus, perkūnijos trenksmai, dar daugiau didino jaudinančią nuotaiką. Visuose buvo baisus įtempimas. Kiekvienu atveju, nepasisekimas nebuvo negalimas, o perdidelis pasisekimas galėjo reikšti netik nesuvaldomą, žalingą ginklą, bet taip pat mirtį tų, kurie visa tai stebėjo.

Artimiausias stebėjimo punktas buvo 9 klm. nuo 30 m. aukščio plieno bokšto, kurio viršūnėje turėjo sprogti bandomoji bomba. Čia medžio ir žemių padengtame rūsyje buvo sprogdinimo kontroliuotojai. 15,5 km. atstume nuo bokšto, iš kur buvo geras matomumas, užėmė vietas stambiausios kosminio projekto figūros.

Laiko signalai-minus 20 min.... minus 15 min.... didino įtempimą. Stebėtojai sulaikė kvėpavimą

Dvi minutės prieš sprogdinimą daugumas jų atsigulė veidu į žemę, kojomis link bokšto. Atėjo lauktas momentas-sprogimas. Jis įvyko trimis fazėmis: pirma-nežemiško šviesumo blykstelėjimas ir drauge nežemiškas šiluminės radiacijos (spinduliavimo) karštis; antra-galingo spaudimo banga; trečia-nusitęsiąs, baisus staugiąs garsas. Šviesa buvo taip nepaprastai stipri, jog stebėtojai buvo perdaug apstulbinti, kad galėtų didesnį dėmesį atkreipti į oro smūgį ir į garsą. „Daug kartų šviesiau negu vidudienio saulė;" „Kalnų virtinė už trijų klm. nuo stebėjimo punkto iškilo ryškiu reljefu", „šviesos efektai nustelbė bet kokį aprašymą", — tai nedaugelis išsireiškimų, kuriuos jie žodžiais galėjo apibudinti. Daugiaspalvis ugningas debesys siūbtelėjo į 12 klm. aukštį, sudegindamas viską, kas buvo aukštyn išmesta, kol jis buvo išblaškytas substratosferinių vėjų. Už devynių kilometrų nuo bokšto, vienas stebėtojas, kuris išdrįso pažvelgti sprogimo pusėn buvo laikinai apakintas ir jo regėjimas visam laikui paliko sužalotas, nors jis, kaip ir kiti ten buvusieji buvo užsidėjęs dvigubo storio tamsius akinius.

Smūgis, kuris sekė po milžiniško, kaip saulės švystelėjimo, pargriovė du vyrus, stovėjusius už kontrolinio rūsio devynių kilometrų atstume nuo bokšto. Bombos bokštas tiesiog išnyko, galimas daiktas, karščio paverstas garais. Jo vietoje liko didelis krateris 800 metrų ilgio ir 400 metrų pločio. Dykumos smėlis nuo karščio susilydė į kvarcą.

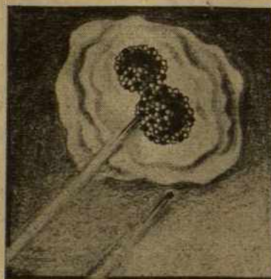
Bandymas padarytas. Bomba buvo pavykusi.

Kaip ši bomba buvo padaryta? Smulkmenų mes nežinome, tai karinė paslaptis. Orientacijos dėliai patieksime čia iš Amerikos laikraščių „Yank" september 9, 1945, iš „Life" August, 1945, kuriuose apie tai buvo plačiai ir, kiek galima, išsamiai parašyta, keletą paskirų faktų ir datų.

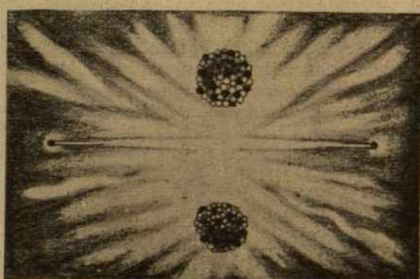
1939 m. pabaigoje Roosevelt'as buvo painformuotas apie U-235 karines galimybes. 1941 m. pradėta planuoti atominės bombos miestas-fabrikai. 1943 m. įkurdintas pirmasis jo gyventojas, 1942 m. pradėtas gaminti dirbtinas elementas plutonas (branduolio krova 94; at. sv. 239), antras, šalia izotopo U-235, čia svarbus elementas. Britai, padedami norvegų sabotažninkų, 1943 m. išsprogdina paslaptingus vokiečių įrengimus Rhukan'e (Norvegijoj), kur buvo gaminamas dideliais kiekiais sunkusis vanduo, iš kurio gaunamas sunkusis vandenilis-deutonas. 1943 m. ir 1944 m. sąjungininkų bombonešiai smarkiai bombarduoja įtariamą vokiečių darbų centrą, Peenemuende. 1943 m. Hitler'is įsakė areštuoti žinomą danų mokslininką Dr. N i e l s B o h r ' a, pas kurį tikėjosi rasti daug mokslinės medžiagos, ar net gatavą problemos išsprendimą, tačiau anglai, padedami danų, geštapui užbėgo už akių prašmugeliuodami jį į Švediją. Iš ten lėktuvu nusigabeno į Angliją ir pagaliau į Ameriką. 1945 m. liepos mėn. 16 d. įvyko Naujosios Meksikos Štato tyrlaukiuose (AJV) bandomosios atominės bombos sprogdinimas, kurį sekė rugpiūčio 5 d. vienas ir rugpiūčio 9 d. kitas ant Japonijos miestų numestų atominių sprogimai. Atominiams tyrimams buvo paskirta 1 950 000 dolerių. Įvairiose laboratorijose ir įrengimuose dirbo daugiau kaip 179 000 darbininkų trejus metus. Štai keletas charakteringesnių atominės bombos istorijos davinių ir datų.

Pagal vieną Amerikos žurnalistą (ž. žurnalą Life, august 1945) atominės bombos mechanizmas ir jo užtaiso veikimas paaiškintas pieš. 9, 10a; 10 b ir 10 c. Bombos mechanizmas, galimas daiktas, jis rašo pasireiškia staigiu sujungimu į vieną daiktą keleto plutono ar urano izotopų. Plutono gabalai 1, 2, 3, atskirai paimti yra per maži, kad vieni patys detonuotų. Bomba sprogsta, kada 1-as gabalas įšaunamas į tarpą pirmo ir antro. Didžiausia problema išspręsta Naujosios Meksikos laboratorijoj, buvo sujungimas visų trijų gabalų greit ir pilnai. Dalinis arba lėtas sujungimas sukeltų tik silpną eksplioziją.

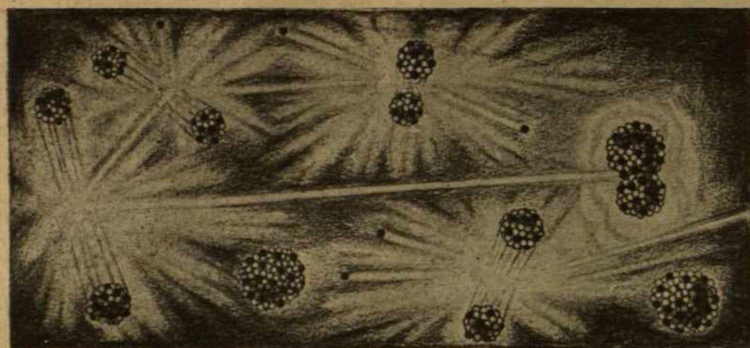
Atomo skilimas prasideda, kai paleidas neutronas įsminga į plutono atomo branduolį. (Pieš 10 a.) Neutronas yra tik ką įsmigęs į branduolį. Jėgos branduolio viduje yra jau rimtai išvestos iš pusiausvyros ir prasideda skilimas į dvi dalis. (Pieš 10 b.) Branduolys skilo į dvi dalis. Abiejų dalių svoris yra mažesnis negu buvusio branduolio. Masės skirtumas virto milijonais elektronvoltų energijos. Skilimas sukelia gama spinduliavimą (banguotos linijos) ir išsviedžia apie du naujus neutronus, kurie sminga į greta esančius branduolius ir juos verčia suskilti ir t. t. (Pieš. 10c). Grandininė reakcija yra būtinai reikalinga žymesniam atominės energijos kiekiui pagaminti.

Pieš. 10a. Urano atomas, gavęs neutrono smūgį, skyla.

Pieš. 10b. Branduolys skyla į dvi dalis drauge išsviesdamas du naujus neutronus.

Pieš. 10c. Urano atomų skilimo grandininė reakcija.

Uranas ir plutonas yra vieninteliai elementai, kurie abu sukelia grandies reakciją. Atomui skylant į dvi dalis, jos nulekia nepaprastai dideliais greičiais. Tokia reakcija iššaukia labai aukštą temperatūrą ir milžinišką oro spaudimą, kuris sukelia spaudimo bangas. Viskas aplinkui pūste nupučiama, metalai susilydo ir virsta garais, kaip ant saulės paviršiaus.

Ant Hirošimos numesta bomba Trumann'o ir Karo Departamento tvirtinimu, turėjo daugiau jėgos negu 20.000 tonų TNT ir prilygo 2.000 super-tvirtovių lėktuvų puolimui. Pati bomba svėrusi 200 kg. Sprogdama ji atpalaidavusi tik 0,1 % atomuose buvusios energijos.

TNT yra tarptautinis sutrumpinimas trinitrotoluolio — $C_6H_2 \cdot CH_3 (NO_2)_3$ — vieni iš pačių stipriausių dinamintinių sprogmenų vartojamų dabar. Jų viena molėkulė duoda 5 e V energiją. Apskaičiavę 20.000 tonų tokių sprogmenų energiją ir urano U-235 energiją paverčiant 0,001 dalį jų masės energija, gausime, kad ant Hirošimos buvo susprogdinta maždaug 1/2 kg. urano, o 199,5 kg. turėjo sverti bombos mechanizmas.

Aišku, kad nuo 1939 ir nuo 1943 metų buvo padaryta didžiulė mechaninė ir laboratorinė pažanga. Atrodo, kad dabar mokslininkai gali išskirti uraną U-235 žymesniais kiekiais ir, kad buvo išrastas būdas paleisti neutronus plutonui ar uranui apšaudyti ir tuo būdu susprogdinti bombą norimu laiku išmetus iš lėktuvo.

Kaip greit pačios bombos tyrimai vyko, matyti iš pranešimo; kad antroji atominė bomba numesta ant Nagasaki rugpiūčio 9 d. buvo galingesnė, paprastesnė ir, kad Hirošimos bomba, palyginus su Nagasaki bomba buvo jau pasenusi.

Tai buvo karštligiškų lenktynių su ašies valstybėmis išdava. Spaudoje jau vėl pasirodė žinių apie super-atominęs bombas. Prezidentas Trumann'as pareiškė, kad „Atominė bomba yra perdaug pavojinga, kad būtų palikta laisva įstatymais nesutvarkytame pasaulyje. Baisi atsakomybė tenka dabar mums.

ATOMINĖS ENERGIJOS AMŽIUS

Kada naujojo ginklo galingumo baimė pradėjo atslūgti, jausmas, kad prasidėjo nauja era — atominės energijos amžius, pasiliko. Amerikiečių laikraščio „New York Times" trijų žodžių antgalvis, į kurį panašaus anksčiau niekada nebuvo, tai išreiškė: „Prasidėjo Naujas Amžius". Ištikrųjų, niekada anksčiau tai nebuvo aišku, kad mokslinis išradimas pakeis pasaulio vaizdą.

Žmogus savo gyvenimo praleidimui buvo ir bus reikalingas darbo jėgos, energijos. Cheminės energijos išnaudojimas prasidėjęs priešistoriniais laikais — ugnies atradimu, padėjo ankstybiausiajai kultūrai pagrindus. Ištisus amžius žmonijai buvo neįmanomas ir nesuprantamas, pav., metalų gavimas. Prometėjaus žygis, kuriuo jis, anot senovės graikų legendos, ugnį, pavogęs iš dangaus, padovanojo žmogui, sukūrė naują amžių.

Šis naujasis cheminių reiškinių apvaldymo amžius pagaliau sukūrė technikos amžių, kuris pilnai sužydėjo 1900 m. Čia turime galvoje išnaudojimą mašinomis anglies ir naftos energijos. Jos yra ne kas kita, kaip augalų asimiliuota (suimta į savė) ir jų medžiagose sukrauta ankstybesniųjų Žemės periodų saulės energija.

Didžiausios industrijos kraštuose išnaudojant anglį garo mašinose ir naftą motoruose, kiekvienam žmogui teko 2—3 arklio jėgos (AJ) per metus. Kadangi AJ (arklio jėga) yra lygi maždaug septynių vyrų darbo jėgai, tai vienas AJ metas yra lygus septynių žmonių metiniam darbui. Vadinasi, industrijos kraštuose kiekvienam gyventojui teko nuo 14—21 „techniškųjų žmogaus jėgų". Jas, ne be pagrindo, vadina „Techniškaisiais vergais" (TV). Mažesnės industrijos kraštams šitų TV (technikinių vergų) kiekvienam teko mažiau.

„Technikiniai vergai" turi įtakos ne tik kasdieniam žmogaus gyvenimui, bet nulemia tautų likimą. Šitai ypatingai aiškiai parodė abu pastarieji Pasauliniai Karai. 1-o Pasaulinio karo pradžioje Centrinių valstybių anglies produkcija buvo 350 mil. tonų, tai lygu, maždaug 100 mil. AJ metų arba 700 mil. TV metų (technikinių vergų per metus). Entantės anglių produkcija buvo 800 mil. tonų = 300 mil. AJ metų arba 2,1 milijardų TV metų. Antram Pasauliniam Kare Hitler'is didžiausios savo galybės metais turėjo 2 milijardus TV, o alijantai 6 milijardus TV. Taigi technikinė alijantų persvara buvo triguba, dar, be to pastebint, kad nafta, kuri šiam kare turėjo lemiama vaidmenį, buvo beveik išimtinai alijantų rankose. Pasaulinė natūraliosios naftos produkcija 1938 m. buvo 270 mil. tonų. Ašies valstybės turėjo tik maždaug 15 milijonų tonų degalų.

Savotišką cheminį reiškinį žmogus aptiko atradęs paraką, kuris įgalino įvairių atomų sprogimų reakcijas. Palyginti menkai kenksmingą viduramžių paraką, kurį sudarė medžio anglies, sieros ir salietros mišinys, nustelbė dinamitas. Atrado N o b e l i s 1862 m. Jis sprogsta tik detonavus, t. y. smarkiai paveikus kitais sprogmenimis. Dabartinio karo patys smarkieji sprogmenys TNT yra šio dinamito viena rūšis. Tai sprogmenys, kurie dar neseniai griovė vieną miestą po kito. Daug smarkesnių sprogmenų už TNT, kadangi atomų rūšis ir jų duodama energija yra pagrindinai ištirta, netenka laukti.

Paleidus 1942 m. gruodžio 2 d. Chikagoje pirmąją atomine energija varomą mašiną ir 1945 m. liepos mėn. 16 d. sprogus pirmajai atominei bombai, prasidėjo naujas žmonijos istorijos amžius. Atominė energija yra milijardais kartų didesnė už cheminę energiją, kai tuo tarpu cheminė energija tėra maždaug milijoną kartų didesnė už mechaninę energiją, kurią gauname leisdami kristi medžiagai svorio lauke (ant Žemės paviršiaus). Kaip pirminiam žmogui atrodė baisus cheminis reiškinys — ugnis, taip šiandien mes lygioj padėtyj atsidūrėme, atomui virstant energija.

Naujasis amžius mums taip pat atnešė naujas pažiūras į materiją. Šiandien jau galime eiti dar toliau ir mesti žvilgsnį į okultinius reiškinius, kur vos vos apčiuopiame įvairius reiškinius jų paslaptingume. Alfonsas S c h w i t a l l a, S. J., St. Louis Universiteto Medicinos skyriaus dekanas, atominėje energijoj įžiūrėjo raktą į gyvybės paslaptį. Štai pirmieji „nedideli" užsimojimai.

Dievas davė riešutus, bet jų neatidarė, anot Goethe's. Gija po gijos tenka atnarplioti didįjį pasaulio kūrinį-gamtą. Kol kas dar turėsim darbo su atomo branduolio ištyrimu. Dabar žinomas atomo branduolio energijai išlaisvinti būdas dar yra labai netobulas, jis, išskyrus karo reikalus, yra per brangus. Bet yra aišku, kad esame dar tik tyrimų užuomazgoje. Visų mūsų troškimas, kad kuo greičiausiai įsivyrautų taika, kad būtų galima viešai paskelbti atsiektus laimėjimus ir visus kviesti į talką naujai erai sukurti.

IEŠKOJIMAI

718. K u r a i t y t ė Ona, Kaufbeuren, Baltic Camp, Jugendheim, — Kuraitytės Bronės, Kuraičio Jono, inž. Kersnausko Adolfo, Gegecko Vlado ir Kalužonio Jono.

719. T a m o š a u s k a i t ė Agnietė, Kaufbeuren, Jugendheim, Am Graben 44, — Vaitkaus Jono su šeima ir Antano, Vyto, Broniaus ir Stasio Vaitkų.

710. P e t k u s Jurgis, Regensburg, Gaibel-Platz 6, Zimmer 33, — Petkaus Albino, Liepinaičio Algirdo, Gustavo ir Albino Miliūnų, Jurkšaicio Jono, Dapkaus Jono, Motiejaus ir Antano Jonikų, Kazlausko Jono, Šimkaus Jurgio, Demikaitės Albinos, Biekutės Birutės.

721. N a v i c k a s Vladas, Landshut, Lehbühlstr. 5, Liet. stov., — Vlado ir Vytauto Navickų.

Nuo vasario 15 dienos naujų paieškojimų „AIDAI" nebepriima.

Administracija.

KŪRYBOS PASAULY

GABRIELA MISTRAL

1945 m. Nobelio Literatūros Premijos Laureatė

Nobelio premijos paskyrimas čilietei Gabrielai Mistral buvo didžiausia staigmena, nes maža kas iš skaitančios publikos žinojo šį vardą, o daug kam jis buvo ir visai negirdėtas. Tačiau tai ne poetų kaltė, ir šis faktas, aišku, nieko nesako apie jos kūrinių vertę. Ispaniškosios literatūros pasaulyje jos vardas buvo žinomas jau nuo pat 1916 m., kuomet pasirodė garsieji „Mirties Sonetai". Kas atsimena 1937 m. Paryžiuje įvykusį tarptautinės rašytojų federacijos P. E. N. kongresą, tas bus įsidėmėjęs, kad šios poetės vardas buvo su didele pagarba literatūrinės spaudos paminėtas. Pagrindinė gi jos nepopuliarumo priežastis bene bus tik apskritai poezijos ir antroje vietoje, Čili literatūros nežinomumas pasaulio arenoje. Dėl panašaus nepopuliarumo daugelis mažųjų tautų genijų lieka nepastebėti plačiame pasaulyje. Jeigu šiandien yra plačiai žinoma pasauly tokia suomių arba danų literatūra, tai daugiausia Nobelio premijų nuopelnas.

Tačiau, kaip ten bebūtų, iškilo naujas vardas, išskirtas iš kitų garsenybių, kurios pranašavimo mėgėjų buvo laikomos aiškiais favoritais.

Gabriela Mistral (Lucila Godoy de Algayaga) gimė prieš 50 su viršum metų Andų kalnuose, mažyčiam Elgui slėnio kaimely. Jos motinos gyslose tekėjo kilnus čiabuvių araukanų kraujas, sumišęs su nugalėtojų — conquistadores — ispanų krauju. Tai tas kraujas, kurio tiek daug išliejo Kortezo ir Pranciškaus Pizaro kariai kurie nuolatos poetei primindavo tragišką ir pilną keršto šaukiančios neteisybės jos protėvių rasės mirtį. Bet ji neišaugo keršytoja, kaip jos tautiečiai Manuel Rojas arba Reinaldo Lomboy. Ji skelbs panteistinį humanizmą ir stengsis pašalinti žmoguje visa tai, kas skiria žmogų nuo žmogaus, širdį nuo širdies, rasę nuo rasės.

Jaunystėje ji buvo mokytoja vienoje gimtųjų Andų vietovėje. Šiame periode ėmė busti jos poetinis talentas, ir ji parašė pirmuosius eilėraščius. Kadangi mokyklos vadovybė rado, kad mokytojui rašyti ir spausdinti eilėraščius esą nepedagogiška, tai jai buvo pasiūlyta arba mesti rašyti, arba pasirinkti slapyvardę. Ji pasirinko antrąjį kelią, ir nuo to laiko atsirado Gabriela Mistral.

Mokytojavimas neliko be pėdsakų. Ji be galo pamilo vaikus, kurie vėliau užėmę labai daug vietos jos tematikoje. Grįždama iš Švedijos ir sustojusi Paryžiuje poetė pareiškė, kad ji dar daug ką turinti pasakyti apie vaikus ir vaikystę. Ir iš tikro vieni iš geriausiųjų jos eilėraščių yra vaikystės temomis.

Diplomatinė tarnyba ją blaškė iš vieno miesto į kitą, iš vieno krašto į kitą kraštą. Ispanija, Portugalija, Prancūzija, kur ji su mažomis pertraukomis praleido apie 25 metus, negalėjo sumažinti jos gimtų kalnų ilgesio ir nostalgijos. Šia prasme jos kūryboje yra panašių gaidų, kokiomis skamba visa garsaus prancūzų romanisto Pierre Loti kūryba.

Pirmoji jos poezijos knyga vadinosi „Désolatian". Joje reiškiamas, chaotiškas, nykus ir neaiškus liūdesys, savęs ieškojimas ir nerimas, nusivylimas ir galinga gimtosios žemės bei rasės meilė.

Tačiau pirmame rinkinyje dar buvo kai kurių kalbos nėto bulumų ir kitų smulkmenų. Po šio rinkinio, išgyvenusi ilgą ir svarbų brendimo periodą, poetė pasirodo su „Elogijos de las Materias", kuriame galima rasti visas jos tendencijas, santykiavimo su tikrove būdo, ir visą jos filosofiją.

Garsus prancūzų kritikas ir rašytojas Francis de Miomandre, kalbėdamas apie šį rinkinį, duoda įdomią ir tikslią jos kūrybos apskritai charakteristiką. Todėl duodame jam pačiam kalbėti: „Mąstydama apie gamtos objektus, kaip smėlis ir vanduo, arba apie tuos, kuriems žmogaus darbas pamažu suteikė elementų vertę — Anglį ir Duoną — ji atidengia visumą analogijų, kurios jungia šiuos objektus su visais kitais ir ypač su mumis pačiais. Vaizdai, kuriais ji reiškia šitas analogijas, jokiu būdu nepriklauso nuo poetės valios. Nieko metaforiško, nieko tapybiško, bet kažkas sunkaus, intymaus ir keistai religiško. Viskas vyksta taip, lyg kad poetė, visais galimais būdais ištyrinėjusi objektą, būtų radusi kelią į jo centrą ir, atsistojusi šitoje gyvoje kryžkelėje, būtų nučiupusi visus raiščius ir nervus, jungiančius minėtą objektą su visais kitais šios žemės daiktais.

Tai jokiu būdu nėra tai, kas paprastai vadinama antropocentrizmu. Atvirkščiai. Antropocentrizmas siekia suvesti į mus visus daiktus, suteikdamas jiems visiems kokybes, kurios mums priklauso. Gabrielos Mistral poezija, priešingai, parodo mums arba verčia pajusti, kad mes iš esmės esame visi daiktai, kad mes dalyvaujame gyvyje, augale, minerale ir kad mūsų aukščiausia vertė glūdi mūsų identiškume su meteorais, jėgomis ir kosminėmis srovėmis.

Turint tokį intuityvų ir intymų pažinimą mūsų žvilgsnis į gamtą nebėra šeimininko žvilgsnis, bet brolio, ir visi vaizdai, kuriuos mumyse sukelia atydus jos stebėjimas įgauna naują prasmę ir prievarta, su džiaugsmu įveda mus į panteistinį girtumą, kurį amerikietiškas peizažas taip puikiai patiekia pojūčiams ir per juos atiduoda spindulių apakintai dvasiai."

Kitoje vietoje tas pats Fr. de Miomandre sako, kad jos poezija sukelianti įspūdį, lyg kas mums intymiai šnabždėtų į ausį apie Žemę.

Lotynų Amerikoje Mistral prestižas yra milžiniškas ir jis remiasi kaip tik šituo begaliniu naturalumu ir artimumu žmonėms ir daiktams. Joje nėra charakteringo amerikonizmo, kuris reiškiasi svetimu Vakarų kultūros tautoms materializmu ir brutalumu. Tai nuostabiausia Pietų Amerikos kalnų gėlė, išaugusi iš kadaise tragiškai žuvusių tautų kraujo ir senosios Vakarų kultūros dvasios, garbingai užimanti vietą šalia Šiaurinės Amerikos poezijos milžinų: Longfellow, Edgar Allen Poe, Walt Whitman ir O'Neil. *A. Č.*

Kultūrinės nuotaikos bei tendencijos Prancūzijoje

Per penkeris svetimos okupacijos metus Prancūzijos kultūrinis gyvenimas stovėjo mirties taške, jei neskaitysim kai kurių mažesnės reikšmės įvykių. Ši okupacija padarė milžiniškos, ligi šiol dar negirdėtos žalos Prancūzijai visose srityse. Bet gal didžiausia žala bus padaryta dvasiniam gyvenimui. Miestai ir kaimai, kaip ir visos kitos materialinės vertybės galima atstatyti, bet penkeri metai, išbraukti iš kultūros istorijos ilgus amžius bus jaučiami.

Prancūzijos visuomenė buvo dezorientuota ir suskaldyta į daugelį grupių. Dvi pagrindinės grupės okupacijos metu tačiau buvo Pasipriešinimo judėjimas (Le Mouvement de Résistance) ir kolaboracijonistai, kurie buvo linkę bendradarbiauti su vokiečiais ir kurie, po išsilaisvinimo, sulaukė griežčiausio pasmerkimo, neatsižvelgiant nei į amžių, nei į buvusius nuopelnus Prancūzijai. Verdun herojus maršalas Pétain virto išdaviko sinonimu. Prancūzijoje atgijo revoliucinė dvasia ir laisvės idėjų apoteozavimas. Didžiosios Revoliucijos šūkiai vėl pasirodė dienos šviesoje, tik nepasakysime, kad jie nebūtų buvę ir piktnaudojami, nes pasidarė be galo lengva apkaltinti kolaboracijonizmu.

Tuoj po išvadavimo užvirė be galo gyvas politinis bei kultūrinis gyvenimas. Okupacijos metu supančiotos idejos ir kūryba ėmė veržtis galinga srove ir reikalauti sau teisių. Ir kaip tik šiuo metu prasidėjo bendradarbiavusių su vokiečiais kelias atgal. Kadaise žymūs rašytojai turėjo nulipti nuo pjedestalo ir atsistoti teisingumo akivaizdoje. Ir visa tai vyko tuojau, tebesant gyvom žaizdom. Vienas žymus prancūzų teisininkas pareiškė: „Skubėkime nubausti! Teisingumas negali laukti, nes laikas begaliniu tempu gydo visas žaizdas, ir todėl gali likti nenubaustų". Tai skaudi likimo ironija: šiandien tu, o aš - rytoj.

Neatsižvelgiant į didelį popierio trūkumą šiuo metu Paryžiuje išeina visa eilė kultūrinių žurnalų bei laikraščių, kurių paminėtini: „Les Nouvelles Littéraires", „Paris, Les Arts et les Lettres", „Gavroche".

„Opéra" ir „Les Lettres Françaises", kuriuose bendradarbiauja geriausieji rašytojai, kritikai ir esejistai.

Atsiskaitymo aistros dar nėra nurimusios. Ypač komunistinės pakraipos savaitraštis Les Lettres Françaises kiekviename numeryje išknisa ką nors naujo ir meta naujus kaltinimus naujiems vardams. Pačiomis paskutinėmis dienomis puolamas tik ką iš Amerikos grįžęs surrealizmo šulas André Breton, kad emigracijoje maža teveikęs, Prancūzų Akademijos narys André Siegfried už antisemitizmą, o Franzis de Miomandre už tai, kad palankiai parašė apie ispanų rašytoją Juan Estelrich, bendradarbiavusį su frankistais.

Šia proga prisimintina, kiek daug garsių rašytojų iš Prancūzų literatūros išėliminuota: Charles Maurras, Drieu La Rochelle, Paul de Chack, Alphonse de Chateaubiant, Abel Bonnard, Abel Hermant, Sacha Guitry, Pierre Benoit (šis jau žada grįžti į Paryžių) ... Tai vis daugiau ar mažiau pasireiškę vokiečių laikais rašytojai. Kai kurie iš jų tarpo jau ir nebegyvi. Neaiškus Edmond Jaloux likimas, kuris negrįžta iš Šveicarijos, Jules Romains, Chaumeix, Henry Bordeaux...

Ta pati kairioji spauda nuolat puola Akademijas, kurios dabar išgyvena sunkią krizę ir stovi mirties taške. Garsiosios L'Académie Française prestižas buvo smarkiai sukrėstas pašalinant Pétain, Charles Maurras ir kitus. Nuo to laiko ji maža gyvybės ženklų terodo ir nėra kas išrenka į vakuojančias vietas. Vieni nori gelbėti jos prestižą, o kiti šaukia: Saborder le vieux navire! Vis dėlto paskutiniu metu norima užpildyti visas tuščias vietas, kurioms numatyti šie kandidatai: François Charles-Roux, Octave Aubry, Jean Tharaud, Nonce Cazanova, Maurice Badel, Martin Saint-René ir Marius Leblond, kurie užims kardinolo Baudrillart, Louis Bertrand ir pašalintųjų vietas.

Negeresni reikalai ir su Académie Goncourt. Šį nemirtingųjų rinkinį smarkiai sukompromitavo Akademikas Sacha Guitry. Tik pačiomis paskutinėmis dienomis jo reikalai taisosi, bet niekas netiki jo nekaltumu ir prikiša jam tiesioginį kontaktą su Hermannu Göringu. O šioje Akademijoje yra toki žymus vardai, kaip Colette, Francis Carco, André Billy ir Léo Larguier.

Iš senųjų garsenybių spaudoje dabar reiškiasi François Mauriac, André Gide, Philippe Soupault, Léon-Paul Fargue, Jean Cassou, Pierre Mac-Orlan, minėtasis Carco su „Nostalgie de Paris", esejistas Julien Benda, neseniai išleidęs triukšmo sukėlusį pamfletų rinkinį „La France Byzantine", kuriame apkaltina literatūrą nerealumu ir niekina visus naujos epochos rašytojus. Toliau Georges Duhamel, Albert Camus ir t. t., o iš mirusiųjų vis labiau populiarėja Guillaume Apollinaire, anglas James Joyce ir ypač vokiečių okupacijos metu miręs dramaturgas Jean Giraudoux, kurio drama „La Folle de Chaillot" eina su nepaprastu pasisekimu viename Paryžiaus teatre. Ne mažesnį pasisekimą turi ir ispano Garcia Lorca pjesė „La Maison de Bernarda".

Iš jaunesniųjų pažymėtini: Goncourt laureatas Jean-Louis Bory su romanu „Mon village a l'heure allemande", kritikos laureatas Gary ir Vaillant.

Neseniai buvo gana plačiai paminėta Paul Verlaine mirties sukaktis. Buvo pasakyta daug šiltų žodžių šitam nelaimingam poetui, kas rodo, kad šis bohemietis ir nesulyginamas lyrikas tebėra populiarus.

Ypač daug triukšmo sukėlė polemika egzistencializmo klausimu. Žymiausias jo atstovas Prancūzijoje Jean-Paul Sartré, žinomų veikalų „L'Etre et le Néant" ir „La Nausée" autorius buvo vieningai puolamas ir maža tesusilaukė gynėjų.

Vis dėlto, nežiūrint viso šito intensyvumo, literatūros kūrėjai nesinaudoja dideliu populiarumu, kaip sakysim aktoriai. Vienas žurnalistas sako, kad jeigu visa Goncourt Akademija lauktų traukinio kurioje nors Métro stoty, mažai kas pastebėtų, kai tuo tarpu kino artistas Fernandel visur ir visų pažįstamas, ir viekvienas viešas jo pasirodymas gatvėje atkreipiąs publikos dėmesį.

Prancūzijos informacijos ministeris garsus rašytojas André Malraux pareiškė, kad esanti dar viena sritis, kurioje Prancūzija aiškiai pirmauja, ir tai esanti tapyba. Iš tikro šioje srityje nėra konkurentų visame pasaulyje. Nuolat vykstančiose parodose pilna meisterių ir gabių debiutantų.

Pirmame plane be abejo tebestovi šie moderniojo meno milžinai: Picasso, Braque, André Masson, Leger, Seurat, Chagall ir Matisse, kurie aiškiai dominuoja parodose, kurios nuolatos vyksta ir kurios sukelia didelį susidomėjimą. Be jų dar reikėtų paminėti Tal Coat, be galo įdomų ir keistą tapytoją, koloristą Lorjou, Vlaminck, James Ensor ir tik ką iš Amerikos grįžusį vitražistą Couturier. Būtų galima suminėti dar visą eilę vienas už kitą geresnių dailininkų, kurie yra tikrai verti didžiųjų meistrų — Cézanne, Gauguin, Pissaro, Van Gogh — darbo tęsėjai. Prancūzijoje dabar nėra gerų dailininkų — yra tik labai geri. Reikėtų atsiminti ir vokiečių metais mirusį didžiausią šių dienų skulptorių Maillol, gyvenusį Pirenejų papėdėje ir priminusį kažkuo didįjį poetą Francis Jammes. Po Rodin niekas nebuvo pasiekęs didesnių aukštumų už Maillol.

Miestų išgriovimas ištūmė į pirmąjį planą architektūrą, kuri ir ankščiau buvo pirmaujanti Europoje. Dabar vyksta daugybė parodų, kuriose išstatyti miestų atstatymo planai. Čia Prancūzija irgi turėjo neįkainojamų nuostolių: Arras, Amiens, Caen, Saint-Malo — buvo visiškai išgriauti. Todėl nenuostabu, kad tiek daug dėmesio skiriama architektūrinių ir urbanistinių problemų sprendimui. Čia pasiekta žymių rezultatų. Ypač įdomūs yra Saint-Malo ir Amiens atstatymo planai.

Apskritai visur labai gyvos dvasinio ir materialinio atstatymo pastangos. Bet niekas negali užginčyti ir nuovargio žymių. Paryžius vėl tampa pasaulio centru. Bet ar pajėgs išlaikyti šį titulą? Vidinis chaosas sukelia kai kam senosios Prancūzijos, to Vakarų kultūros lopšio, nuėjimą nuo scenos ir paskutinio jos saulėleidžio iliuziją. O tai būtų ne tik Europos, bet ir Vakarų kultūros tragedija.

A. Č.

„AIDŲ" NOVELĖS KONKURSAS

(Daugeliui pageidaujant, konkurso terminas pratęsiamas.)

„AIDAI" skelbia literatūrinį konkursą novelei parašyti. Kūrinius reikia siųsti iki 1946 m., balandžio 1 dienos Konkurso Komisijai, „AIDŲ" Redakcija, München 27, Lamonstr. 21. Kūriniai pageidaujami perrašyti mašinėle, būtinai pasirašyti slapyvardžiu su prierašu „Novelės Konkurso Komisijai". Kartu atskiram uždaram voke turi būti įdėta slapyvardė ir autoriaus pavardė su adresu.

Už geriausiai įvertintas tris noveles skiriamos premijos:

I premija — 1000 RM.,
II premija — 600 RM.,
III premija — 400 RM.

Konkursui skirti pinigai yra suaukoti nuoširdžių „Aidų" rėmėjų.

Redakcija pasilieka sau teisę ir nepremijuotas, konkursui įteiktas noveles spausdinti savo žurnale, sumokant autoriui bendra tvarka nustatytą honorarą.

„AIDŲ" LEIDĖJAI

P. P. Kacucevičiui Leonui ir Šukeliui Broniui aukojusiems 40.— Rm. Redakcija nuoširdžiai dėkoja.

„Aidai" yra dviejų laidų: kultūrinis žurnalas ir dienos informacija. „Aidų" žurnalas išeina kiekvieno mėnesio 1 ir 15 dienomis, 16 psl. didumo, „Aidų Dienos Informacija" kiekvieną dieną, išskyrus šventadienius. „Aidus leidžia Spaudos Darbuotojų Kolektyvas. Vyr. Redaktorius — Dr. V. Bieliauskas. Žurnalo Redaktorius — K. Bradūnas. Redakcijos adresas: München 27, Lamonstr. 21. Žurnalo numerio kaina 1 RM.